

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра історії України та методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

на тему:

Мотивація навчання історії засобами живопису

Студентки II курсу, групи СОІ-2м
напрямку підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (історія)»

Рівіс Тетяни Михайлівни

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент
**Галицька – Дідух Тамара
В'ячеславівна**

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент
Королько Андрій Зіновійович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії:

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

м. Івано-Франківськ – 2022 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Живопис – як джерело історії. Історіографія проблеми мотивації навчання і ролі живопису на уроках історії.....	6
РОЗДІЛ 2. Місце і роль живопису на уроках історії	24
РОЗДІЛ 3. Дидактичні принципи та засади використання творів живопису як мотивації навчання.....	37
РОЗДІЛ 4. Творчість художників 1960-х років як засіб мотивації вивчення історії України	62
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлено насамперед тим, що однією з вагомих проблем, які є на сучасному етапі розвитку освіти у закладах загальної середньої освіти – це зниження мотивації навчання учнів. На тлі інформаційних змін та цифровізації суспільства, і освіти зокрема, деякі методи роботи з наочною є не зовсім актуальними, та не сприяють підвищенню мотивації учнів до отримання нових знань. Це зумовлює нагальну потребу оновлення та удосконалення технологій, методів та прийомів навчання відповідно до реалізації триєдиної мети уроку, навчальних змістових ліній, компетентнісного підходу, та таких, що будуть базуватися на особистісно-орієнтованому, проблемному та діяльнісному підходах, а також будуть націлені на підвищення мотивації учнів до навчання, насамперед - історії.

Відповідно до освітніх нормативних документів реалізація мотиваційної складової до вивчення історії повинна базуватися на багатьох чинниках, серед яких велика увага приділяється наочності та практичному матеріалу. Тож необхідним є висвітлити шляхи та принципи використання наочних засобів, а зокрема – творів живопису та їх роль як засобу мотивації учнів. Постає потреба дослідити важливість та практичність реалізації культурної складової навчальних тем з історії, та висвітлити, що твори живопису можуть виступати інструментами покращення мотивації сприйняття та формування нових історичних знань в учнів. Також, актуальними завданнями які стоять зараз при вивченні історії, є персоналізація історії крізь історичних особистостей, що є можливим при використанні живопису на уроках.

У вивченні курсу «Історія України» необхідним є вивченням культурних цінностей України, серед них вагоме місце займає – живопис, що ілюструє автентичність та самобутність мистецьких традицій українського минулого та сучасності. Особливо важливо спиратися на взаємозв'язок історії з сьогоденням демонструючи це на практичних прикладах. Варто звернути

особливу увагу на важливості збереження мистецьких культурних пам'яток України, особливо зараз на тлі повномасштабної російсько-української війни, коли є пряма загроза знищенню культурних фондів України.

Об'єктом дослідження є використання живопису як засобу мотивації на уроках історії.

Предметом дослідження виступають методи та прийоми реалізації мотиваційного аспекту на уроках історії шляхом використання творів живопису.

Мета наукової роботи полягає в комплексному дослідженні та висвітленні ролі і шляхів використання живопису як засобу мотивації на уроках з історії у закладах загальної середньої освіти.

Об'єкт, предмет і мета дослідження визначили наступні **завдання**:

- висвітлити роль живопису як джерела історії та охарактеризувати основні аспекти історіографії проблеми;
- проаналізувати місце та роль живопису на уроках історії;
- дослідити та охарактеризувати технології, методи та прийоми використання живопису як інструменту мотивації на уроках історії;
- на прикладі творів живопису періоду «шістдесятництва» висвітлити їх практичне застосування на уроках історії.

Методологія дослідження являє собою загальні принципи, серед яких: науковість, комплексність, систематичність, практичність, актуальність. А також загальні методи: синтез, порівняння, систематизація матеріалу, узагальнення, та реалізація практичних методів. Теоретичні: метод логічного підходу, теоретичний аналіз наукової методичної літератури з проблеми дослідження для відбору й осмислення фактичного матеріалу, аналіз і узагальнення педагогічного досвіду й педагогічної практики вчителів. Емпіричні: порівняння різних навчальних методик та методів.

Наукова новизна результатів наукового дослідження полягає в тому, що у процесі наукової роботи, ми виокремили найбільш ефективні методи та прийоми роботи з творами живопису як засобу мотивації.

У дослідженні:

уперше:

- систематизовано ряд інноваційних методів та прийомів роботи з картинами на основі практичних прикладів застосування на уроках;
- детально описано використання художньої творчості «шістдесятників» як засобу мотивації на уроках історії у ЗЗСО.

удосконалено:

- характеристику творів живописів їх класифікацію, та можливості використання у освітньому процесі.

отримали подальший розвиток:

- дослідження інноваційних методів роботи з картинами на уроці, що будуть сприяти мотивації до вивчення історії.

Практичне значення досліджуваних результатів полягає у можливості практичного застосування на різних типах уроків з курсів «Історії України» та «Всесвітньої історії» у закладах загальної середньої освіти. Матеріал наукової роботи може бути використаний при підготовці студентів до семінарських занять чи науково-дослідницькій роботі.

Апробація результатів роботи була проведена під час педагогічної практики в жовтні - листопаді 2022 року.

Структура та обсяг наукової роботи складається зі змісту, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний обсяг складає - 82 сторінок, загальний обсяг - 112 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЖИВОПИС – ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ. ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ І РОЛІ ЖИВОПИСУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ.

На уроці з історії, робота з історичними джерелами займає одну з провідних форм навчальної діяльності. За допомогою історичних джерел, учні вчаться аналізувати історичну інформацію, розвивають критичне мислення, поглиблюють свої знання з досліджуваного періоду. Вивчення історії неможливе без дослідження та аналізу історичних джерел, що підтверджують історичні факти, явища та події. «Під історичними джерелами варто розуміти – пам'ятки минулого, що свідчать про історію суспільного розвитку людства» [29, с. 186].

Сформувався п'ять основних видів історичних джерел, серед яких: «речові, етнографічні, лінгвістичні, усні та писемні» [102, с. 101]. Вище перераховані види історичних джерел, можна поділити на типи та підвиди. Відповідно до теми нашого дослідження, ми зупинимось на виокремленні типу речових джерел, а саме візуально-зображальних джерелах. На ряду з іншими видами історичних джерел, візуальні - займають вагоме місце, та виступають потужним інструментом вивчення минулого суспільства.

Одним із перших, хто надав детальну класифікацію візуальних джерел був німецький історик Е. Бернгейм. Науковець вказував на важливість вивчення візуальних джерел, та виокремлював серед них живописні твори що були своєрідними «переказами історії». Також, що є важливим, Е. Бернейм наголошував на не завжди достовірності творів живопису, як історичного джерела. Такі зарубіжні історики як Ф. Сміт та М. Еміссон виокремлюють неабияку важливість візуальних джерел «як спосіб передачі минулого майбутнім поколінням» [72, с. 8].

Виокремлював візуальні серед історичних джерел, український історик М. Грушевський, та зазначав на необхідності їх досконалого дослідження.

В окрему групу – візуальні джерела класифікував І. Ковальченко, серед них важливого значення для історії відводив художньо-зображальним джерелам, а саме творам живопису. Дослідники Я. Калакура та І. Войцехівська, підтримують дану класифікацію джерел, де візуально-зображальним відводиться окрема роль.

Сучасний джерелознавець Ю. Комаров також виокремлює візуальні джерела у окремий вид історичних джерел. Дослідник характеризує їх як такий вид, який найдоцільніше використовувати для вивчення історії у закладах загальної середньої освіти, адже «візуальні джерела вирізняються своєю яскравістю, образністю, а тому сприяють кращому запам'ятовуванню» [37, с. 16]. Він наголошує на важливості застосування даного виду джерел для аналізу минулого учнями на уроках історії, бо власне вони допомагають створити історичний образ в уяві учнів.

Впродовж останніх десятиліть науковці, збільшили свій інтерес до вивчення живопису як історичного джерела, що передає рівень культури та цінностей суспільства минулих епох, повсякденне життя звичайних людей. Ще у 1986 році вийшов випуск журналу «Міждисциплінарна історія» про мистецтво як історичне джерело та історичний доказ. Що дало поштовх до активного залучення мистецтв, як джерело при вивченні соціальної історії, релігії, історії матеріальної культури.

Історик В. Стрельський [58], у своїх наукових дослідженнях наголошує на доцільності залучення мистецтва як візуального джерела історії, як засіб дослідження минулого. Причому, він наголошує на необхідності ретельному аналізу даного виду джерел.

У своєму дослідженні про форми і методи використання візуальних джерел Н. Ярош, виокремлює особливу роль візуальних джерел, наголошуючи, що «твори живопису здатні тренувати і активізувати пам'ять

учнів, розвивають спостережливість та вміння концентрувати увагу на головному» [67, с. 87].

Дослідженням візуальних джерел, їх появу, виникнення, історичну та культурну цінність вивчає спеціальна історична дисципліна – іконографія. Саме ця, дисципліна займається пошуком відповідних прийомів та методів характеристики та аналізу візуальних джерел, визначення їх достовірності та цінності. Іконографія - досліджує розвиток суспільної культури, особливості цивілізаційного розвитку, та його впливу на мистецтво і візуальні джерела людства.

За допомогою творів живопису, як візуальних джерел історії можна проаналізувати:

- історичну епоху, соціально-побутові особливості тогочасного суспільства;
- панівні ідеї, які панували у суспільстві, державі, стан розвитку суспільства, науково-технічних прогрес;
- вплив релігії на суспільство, панівну релігію;
- стан розвитку культури та мистецтва.

Живопис виступає джерелом дослідження:

- розвитку суспільства;
- окремих змальованих історичних подій, явищ та осіб.

Аналізуючи твори живопису, ми здатні зрозуміти, як люди бачили світ і відповідно зображували його для інших. Мистецтво показує нам, що було цінним в той час, а також передає особливості відображення різних культур.

Характеризуючи особливість візуальних джерел, варто зазначити що їх характерною рисою є безпосереднє змалювання історичної інформації, тоді коли власне та чи інша подія відбулася, тобто в реальний момент. Проте, варто зазначити що не всім візуальним джерелам, притаманна дана риса. Створене зображальне джерело в реальний момент, не завжди вирізняється достовірністю. На це впливає ряд факторів, перш за все – творча уява художника, а також особиста упередженість і суб’єктивність автора. Не менш

важливим є наголосити, що не всі художники були сучасниками зображених подій, ані очевидцями, інколи вони тільки інтерпретують історичні події на полотні, на основі власного бачення та досвіду. Тому, важливо як і всі історичні джерела піддавати критичному історичному аналізу.

Зображальні або візуальні джерела, часто не містять відкритої інформації, а скорше всього приховану у певних графічних символах та зображеннях, що зобразив художник. Часто дослідження візуальних джерел характеризується ретельною та кропіткою працею істориків, у пошуках достовірної історичної інформації. Необхідним є співставлення та порівняння з іншими альтернативними видами історичних джерел, що допоможуть виокремити достовірність джерел, дослідити візуальну пам'ятку комплексно.

Однак важливо зауважити, якщо мова йде про дослідження візуальних джерел, насамперед живопису, то тут окрім історичного аналізу науковці та дослідники залучають і мистецтвознавчі методи такі, як дослідження «художньої манери та техніки художника, основний напрям та стиль зображеного, використання кольору, особливості фарб, матеріалів полотна, що також доповнюють історичний аналіз» [68, с. 33].

В даній науковій роботі ми зупинимося здебільшого на характеристиці візуальних джерел з історії України. Тому, доцільним буде стисло охарактеризувати історію появи візуальних джерел, відповідно до періодизації історії.

Поява візуальних джерел безпосередньо на території українських земель пов'язують з розвитком первісного суспільства. На це вказують, безліч знахідок розпису печер, різьбленням кісток тварин, які датуються епохою палеоліту. Мистецтво Стародавнього періоду розвитку українських земель представлено численними прикладами первісних, археологічних культур.

Початок найбільшого розквіту українського художнього мистецтва відноситься до часів Київської Русі, та власне періоду Середньовіччя. Зображальні джерела доби Київської Русі, увібрали у себе всі особливості епохи Середньовіччя, традиції Західної Європи та Візантійської імперії, що

свідчить про перетин культурних та політичних зв'язків між державами, та вектор розвитку Київської Русі. Особливістю середньовічного живопису є вплив християнства, цим і характеризується релігійна спрямованість візуальних джерел. Прикладами візуальних джерел даного періоду є: фрески та мозаїки Софіївського та Михайлівського соборів, численні приклади книжкових мініатюр, ікон.

Характеризуючи Ранній новий час, варто зазначити, що у мистецтві даного періоду починають формуватися національні традиції. Поступово розвиваючись українське мистецтво збагачувалося національними рисами в залежності від періоду української історії. Формуються нові форми, види та жанри живопису. У другій половині XVII століття, окрім релігійних мотивів, з'являються нові риси живопису, серед яких – зображення побуту, суспільного життя. Виокремлюються історичні жанри, з'являється батальний жанр.

Козацька доба також вплинула на формування історичного живопису, актуальними стають так звані народні картини, у яких відображена національно-визвольна боротьба українського народу, зображення козацтва, соціально-побутові явища, серед таких картин варто виокремити образ козака. Прикладами народної картини є «Козак Мамай», «Селянська біда». Особливо важливу роль у художній культурі займають твори народного мистецтва, адже саме вони несуть в собі автентичність народу, його історію, самотність. «Народна мистецька творчість найкраще сприймається учнями, бо пов'язана безпосередньо з історією предків, і є потужним зв'язком минулого з сьогоденням» [89, с. 144].

Відповідно у періоді Нового часу, а саме у другій половині XIX століття, формується творча плеяда українських художників реалістів, які зображували українські національні мотиви у своїй творчості. Цінними для дослідження особливості даної епохи є роботи М. Мурашка, М. Пимоненка. Також, важливо буде згадати творчість Т. Шевченка, який у своїх роботах закарбував життя та побут українства, недоліки та викривлення тогочасного суспільства.

Характеризуючи епоху Новітньої історії, варто зазначити, що ХХ століття це – час найбільшого світового розвитку художнього мистецтва, який характеризується появою різноманітних течій та жанрів живопису у Європі, що також проникали на українські землі. Однак через геополітичні фактори та через складну історичну ситуацію яка, склалась на початку ХХ століття на українських землях, мистецтво України не може відзначитися такою різноманітністю жанрів. На початку ХХ століття, працювали такі художники, як С. Васильківський, М. Самокиш, І. Їжакевич, згодом Т. Яблонська, М. Хмелько тощо.

Однак, необхідно наголосити що неабияку роль у гальмуванні розвитку художнього мистецтва в Україні відіграла поява Радянського союзу та радянська ідеологія. Згодом з розвитком соцреалізму, поява та пошуки нових жанрів були практично неможливими. Тому роботи художників даного періоду, які виходили поза рамки панівного стилю - виступають як цінне історичне джерело, що підкреслювало руйнівну роль ідеології на сферу суспільства, заборону інакомислення та закритість від впливу Заходу. Твори мистецтва, які зображували українські національні мотиви засуджувалися панівною радянською владою, а визначні художники та митці знищувалися. До такої когорти належать художники-бойчукісти, у творчості яких було відчутно українські риси які переплітаються з візантійськими мотивами, і звісно таке мистецтво не входило в рамки соц-реалізму. Тільки у 60-х роках ХХ століття, з початком помірної лібералізації суспільного життя, з'являється «плеяда геніальних українських митців, які зверталися до українськості у своїх творах, зображаючи українські національні, історичні мотиви, звертаючись до українського історичного епосу, фольклору» [54, с. 13] – це поява течії «Шістдесятників». Митці даного періоду виходили за рамки соціалістичного реалізму. Творчість художників-шістдесятників – це унікальні історичні джерела, що характеризують розвиток українського художнього мистецтва, зрушення суспільних явищ досліджуваного періоду. Однак, з 1965 року творчість шістдесятників знову відчуває на собі політичні репресії тодішньої

радянської влади та відновлення соціалістичного реалізму, як єдиного офіційного жанру у мистецтві. Що тривало майже до розпаду Радянського Союзу.

З проголошенням незалежності України, пробуджується творча молодь що започатковує нові форми та види образотворчого мистецтва. Українських живопис початку 2000-х років, розвивався під впливом суспільних культурних, політичних та історичних змін, та увібрав у себе кращі риси даного періоду.

Новим етапом у розвитку живопису варто вважати початок подій Революції Гідності, та початок російсько-української війни. У живопису даного періоду закарбовані цінні моменти української історії, просякнуті українським патріотизмом та зверненні до української історії. Наприклад картини «Майдан», «Невідомість», «Праотець» М. Діордічук.

Як бачимо мистецтво, розвивалося впродовж всього історичного розвитку суспільства та історії України, а тому виступає цінним візуальним джерелом, що увібрало у себе кращі риси суспільного розвитку та історії. Впродовж свого розвитку мистецтво відчувало на собі вплив різних епох, суспільних ідей та історичних подій. Культура та мистецтво є невід'ємною частиною історичного, мистецького та емоційного досвіду людства. Як зазначав Д. Дьюї «естетичний та мистецький досвід є записом життя цивілізації, проявом її розвитку, а також ілюстрацією про якість цивілізації» [70, с. 19]

Окрім характеристики візуальних джерел відповідно до періодів історії України, необхідним є навести класифікацію видів живопису, та навести конкретні приклади картин, які виступають як цінне джерело вивчення минулого.

Існує безліч способів та підходів до класифікації картин, до прикладу: за матеріалом, за поверхнею на якій зображена картина, стилем, видом, жанром, предметами які зображені, епохою або періодом, коли був створений твір, кольором, технікою тощо.

Однак, для історичного пізнання малярства, найбільш прийнятним є аналіз живопису за видами. Аналізуючи види живопису, розрізняють: «монументальний, станковий живопис, декоративний, театральнo-декоративний та мініатюру» [58, с. 99].

Якщо характеризувати особливості монументального живопису, то від станкового воно відрізняється насамперед масштабністю. Це твори, створені на стінах, стелях храмів або різноманітних споруд. До монументального живопису варто виокремити ще фреску та мозаїку. Як відомо, техніка фрески була відома ще у Стародавньому Римі, і є актуальною і зараз. Сама суть техніки полягає у зображенні твору на вологій штукатурці, використовуючи при цьому олійні фарби, а в минулому – темперу, або вохру.

Техніка мозаїки полягає, у створенні зображення із маленьких шматочків кольорового скла або смальти. Велику популярність мозаїка мала ще в Античну епоху, та набула свого розквіту у Стародавній Греції. Однак і зараз, митці застосовують цю техніку, при оздобленні храмів та будинків. Близьким до монументального, є монументально-декоративний живопис, який має на меті підкреслити архітектуру ліпниною або об'ємними рельєфами, тому основна мета якого є – окраса або оздоба будівлі. Однак, для істориків є важливим не настільки естетична та художня особливість, як здебільшого аналіз та дослідження коли робота була виконана, матеріали, техніка це свідчить про вподобання епохи, розвитку та прогресу художніх матеріалів.

Найяскравішими прикладами фрески варто назвати фрески Михайлівського, Борисо-Глібського соборів та Софії Київської, всі фрески доби Київської Русі виконані здебільшого на церковну тематику. Однак, цікавими зразками фрески є розписи Софіївського собору на світську тематику, а саме зображення родини Ярослава Мудрого та деталі княжого побуту. Окрім, фресок у Софії Київській представленні одні найкращі зразки середньовічної мозаїки до прикладу Богоматір Оранта, Христос Вседержитель та інші. Дані приклади також свідчать про досконалу майстерність тогочасних майстрів. Варто сказати, що техніка мозаїки була популярною також і у другій

половині ХХ століття. Прикладом слугують визначні роботи А. Горської, В. Зарецького, Б. Плаксія, Г. Зубченко та інших. Найбільше мозаїчної монументалістики зосереджено у Маріуполі, більшість з яких зараз знищено російськими загарбниками.

Щодо станкового малярства, то воно характеризується, тим що намальований твір створений безпосередньо на станку художника тобто мольберті, це картини які намальовані переважно на полотні, однак це залежить від часу створення картини. З часом свого розвитку картини набули різноманітних жанрів. Варто все ж, зупинитися на найбільш важливих для вивчення минулого, з яких є: «портрет, пейзаж, релігійна картина, побутовий, історичний та батальний жанри» [106, с. 56]. Більшість жанрів живопису почали формуватися з ХVІ століття, однак традиції історичного живопису виявлялися ще у часи Стародавнього світу.

Важливо зазначити, що не всі жанри є цілком самостійними, вони часто переплітаються. До того ж, немає чіткої та незмінної класифікації, бо з розвитком мистецтва, додаються все нові і нові жанри. У минулому часто «жанри були критерієм досконалості вмінь художника» [106, с. 77], до прикладу історичний жанр високо поцінювався, а портрети чи пейзажі сприймалися як другорядні. Це також свідчить про історичний розвиток, про смаки та тенденції у тогочасному суспільстві. І ми повинні аналізувати це через призму історії.

Портрет вважається найбільш давнім жанром малярства. Якщо розглядати портретний жанр з точки зору історії, то він пройшов крізь численні зміни залежно від тенденцій століть. Але найголовніша вимога портрету залишається незмінною – достовірність. Тому часто, портрети пишуться з сучасників. Цікаво з учнями досліджувати портрети різних часів історії. До прикладу, портрети епохи Відродження, наділені цілковитою природністю людини, вони ніби здатні передати почуття героя картини. Художники – реалісти, по – новому зображували людину, часто ілюструючи усі наявні риси та особливості зовнішності, зображаючи реалістичний стан

людини. За таким портретом можна «зчитати» вік героя картини, походження, матеріальний та соціальний стан.

У XVII столітті розвинувся парадний або портрет, важко не погодитися з тим, що це найбільш не об'єктивний вид портрету. Часто на картинах такого типу є перебільшення, надання непритаманних рис героям. І це цілком закономірно, адже замовників картин не так цікавило, щоб художник якомога точніше та реально змальовував образ, як додав пафосності та величі. А тому, саме картини цього періоду, вирізняються розкішністю образів, та предметів, що оточують героя, на портретах присутні аксесуари і символи влади, що мали на меті підкреслити значущість та стан особи. На портретах даного типу, переважно зображена козацька еліта, священнослужителі тощо. Дослідниця О. Ковалевська [34] у своїх наукових доробках займається вивченням історичних портретів, та виокремлює цей жанр як важливе історичне джерело при вивченні історичних постатей. Вона наголошує на важливості підходити до вивчення портретів критично, бо часто портрети є не зовсім реалістичним зображенням історичної особи. Варто навести приклад з історії, а саме те, що достовірне зображення гетьмана Івана Мазепи не збереглося, у 1709 році після оголошення анафемі, усі портрети гетьмана були знищені російською владою. Деякі портрети було спотворено. Тільки у 2016 році, О. Ковалевській разом з іншими дослідниками вдалося за допомогою інноваційних технологій та комплексному вивченню додаткових джерел реконструювати зображення гетьмана. Прикладів з історії щодо спотворення історичних портретів є безліч, причин для цього було багато, перш за все – часто придворні художники зображували монарха з невластивими йому рисами, щоб додати величі та могутності. Можна навести приклади портретів англійської королеви Єлизавети I, усі портрети значно відрізняються один від одних, на портретах часто присутня уява художника, та гіперболізовані деталі, що підкреслюють роль влади правительки.

Не має чітких меж між побутовим жанром та портретом. Адже картини побутового жанру, часто місять у своєму сюжеті рольових осіб. І аналізуючи

картину, часто можна проаналізувати питання, які проливають світло на історію тогочасної епохи. За такими картинами, можна визначити характерні риси та умови життя епохи, деталі суспільних норм. Картини на побутову тематику як і портрет часто відрізняються за змістом, технікою малювання.

Аналізуючи історичний жанр, варто сказати, що насправді не всі картини просякнуті історизмом. Картини історичного жанру створені у Середньовічну епоху переважно змальовують сюжети античної міфології, а згодом біблійних сюжетів. Вже згодом трансформувались, картини історичного жанру фіксували реальні історичні події, реконструювали минуле, при цьому, робився акцент на максимальній реалістичності та точному переданні подій. З часу свого формування історичний жанр мав свої особливості, зокрема характеризувався можливою наявністю ідеологічних ідей, пропагандистським навантаженням. В залежності від історичної епохи та періоду, історичний жанр мав свої характерні особливості, до прикладу в епоху Античності історичний жанр розвивався під впливом міфології, у Середньовіччі на тематику живопису мала вплив релігія, згодом події Реформації, революцій, засади мілітаризму, політики тоталітаризму тощо. Часто історичний живопис залежний від влади, і працює на потребу правління та має цілком ідеологічний характер. В той чи інший період, живопис підпорядкований потребам суспільства. Варто зазначити, що окремі види та жанри живопису не зовсім однаково сприймалися залежно від історичних епох, також багато чого залежало від сучасних арт-тенденцій.

Тісним за характеристикою до історичного жанру можна віднести батальний жанр. Даний жанр має на меті відобразити мить боротьби, битви, військові походи. Батальний жанр сягає ще Стародавнього світу, та є популярним і нині. Однак в минулому, батальний жанр містив багато алегоричного та символічного змісту, і передавав бажання замовника або високого посадовця. Картини на батальну тематику мали на меті прославити та возвеличити полководця, імператора, монарха. Розглядаючи даний жанр через історичний зміст, ми можемо взяти для себе цінний матеріал для аналізу,

починаючи від одягу та обмундирування війська до аналізу битви. Наприклад «Здача Бреди» Д. Веласкеса, картини А. Гро, А. Адама що стосуються тематики Великої французької революції та інші.

Окреме місце серед образотворчого мистецтва займає книжкова мініатюра, яка також свідчить про розвиток тодішнього суспільства, про особливості епохи, культуру тогочасного суспільства. Часто у книжковій мініатюрі, закарбовані важливі історичні деталі. Зразками найдавніших українських мініатюр, вважаються малюнки та розпис Остромирового Євангелія, Ізборника Святослава (де безпосередньо зображено сімейний портрет Святослава Ярославича). Також зразками книжкової мініатюри раннього мистецтва Київської Русі є зображення, яке містить Мстиславове та Юрієве Євангеліє. Давня книжкова мініатюра свідчить про досконалу майстерність книжників. Мініатюра це цінний джерельний комплекс, який характеризує українську історію, та була актуальною до XVII століття. Часто «митці, оздоблюючи духовні книги, вміщали зображення суспільного явища та ідеї, зображаючи при цьому сюжетні зображення» [83, с. 57], за допомогою яких ми можемо дослідити елементи тогочасного суспільного життя.

Варто окреслити також нормативні документи, на які ми опирались при висвітленні досліджуваної проблеми, серед яких переш за все є «Державний стандарт базової середньої освіти» [8], «Методичні рекомендації викладання навчальних предметів» [9], «Організація виховного процесу в закладах освіти» [10], «Національна стратегія розвитку освіти» [11], «Оновлена навчальна програма з курсу історії України та всесвітньої історії» [12].

Переходячи до історіографії проблеми, варто зазначити, що помітний інтерес до візуальних джерел, творів мистецтва та їх ролі у освітньому процесі завжди залишається актуальним. Однак, досліджень ролі мистецтва як засобу мотивації та його місце в історичній освіті і освітньому процесі дуже мало.

Про педагогічні функції мистецтва та його роль у формуванні особистості учням зазначали такі видатні науковці й педагоги: Я. А. Коменський [39], Й. Г. Песталоцці [49], український педагог та методист В. О.

Сухомлинський [59]. Вчені, зосереджують свою увагу на взаємовпливі та інтеграції мистецтва і педагогіки розглядають педагогічні можливості мистецтва у формування особистості учнів. Видатна педагогиня – С. Русова, зазначала на необхідності залучення дітей до мистецтва, адже це сприяє розвитку їх уяви художньо-естетичному смаку, сприяє їх духовному розвитку.

Радянська дослідниця та педагог, Г. Цвікальська [63] комплексно досліджувала роль мистецтва у галузі освіти. Наголошувала на унікальному впливі мистецтва на творче та естетичне виховання учнів. Виокремлювала роль живопису, як потужний інструмент створення творчої атмосфери уроку, що сприяє мотивації.

Роль наочних засобів, зокрема живопису і підвищення мотивації навчання учнів, досліджувала Г. Альохіна [14]. У своїх дослідженнях, вона наголошує про позитивний вплив мистецтва на активізацію навчально-пізнавальної активності, сприйняття нового матеріалу учнями.

Спеціальної літератури по методиці використання та впровадження мистецтва та відповідно мистецький прийомів на уроках історії майже немає. Однак, є окремі праці, де дослідники дотикаються до досліджуваної проблеми. Один з таких, посібник науковиці В. Козинець [35], де історикиня ділиться структурою видів живопису та систематизує твори історичного живопису відповідно до історичного періоду та курсу історії в ЗЗСО. А також, наводить правила роботи з картинами на уроці і підкреслює на важливості проведення мистецького аналізу картини, вивчаючи з учнями особливості кольору, стилю та техніки мистця.

Педагог Д. Десятов [21, 22] визначає, що робота з картиною на уроці має бути комплексною. Необхідно вивчати її з історичного та мистецького підходів. Також, методист наводить прийоми та методи вивчення творів живопису. Педагог А. Уліщенко зазначає на недоцільності пасивного вивчення творів культурологічного змісту в закладах загальної середньої освіти. «Адже, формальне вивчення учнями тем з культури, не здатне

мотивувати їх вчити та цікавитись культурою і мистецтвом своєї держави.» [62, с. 44].

Педагогиня О. Щолокова [66] наголошує на важливості залучення досвіду учнів при аналізі та характеристиці творів живопису. Адже кожний учень має своє особливе ставлення до мистецтва, кольору, техніки і кожний твір бачить по-своєму. Таким чином, учні не бояться висловлювати власні думки або судження, та вчаться виробляти свій особистий смак до мистецтва.

Цінною є думка О. Мокрогуза, який наголошує, «що без використання творів живопису та візуальних джерел, історичне мислення в учнів буде розвиватися не повноцінно» [42, с. 108]. Зазначає, що твори мистецтва є потужним засобом мотивації та активізації пізнавальної діяльності учнів на уроці. На необхідності залучення мистецтва в освітній процес зазначає Г. Ніколаї [43], який відводить мистецтву одну з головних ролей, а також зазначає що твори живопису можуть стати опорою у формуванні художньо-естетичної діяльності, та емоційно-позитивному налаштуванні. Проблеми мотивації навчання досліджувала також В. Козій, яка наголошувала, що мотивація є своєрідною «запусковою системою навчання» [84, с. 96]. Відсутність в учнів мотивації, безпосередньо відображається на їх негативних результатах навчання.

Дослідник Л. Масол наголошує на зміні традиційних методів аналізу мистецьких творів, та потребі їх оновлення відповідно до вимог сучасності. Необхідно «інтерпретувати твори мистецтва, за допомогою власного художньо-естетичного досвіду» [41, с. 155]. Також, науковець наголошує на якісній інтеграції мистецтва до освіти, необхідності пошуку інноваційних форм та методів у роботі з наочними засобами, до яких він відносить твори живопису.

Грунтовне дослідження про розвиток українського живопису висвітлює А. Козир [36]. Наголошує на унікальності українського мистецтва, та його неповторності, і важливості залучення живопису як цінне джерело для

пізнання історії. Становище українського мистецтва та особливості його витоку, характеризує О. Рудницька [107], Щолокова [110].

Також, О. Рудницька окрім характеристики історичних аспектів творів образотворчого мистецтва, відводить важливу роль живопису як засобу пізнання історії, та важливості його інтерпретації. Дослідниця зазначає, що «власне мистецька освіта, може вплинути на формування спеціальних здібностей у людини таких як естетичний смак, ціннісні та духовні орієнтації, почуття культури» [107, с. 220]. Також, вчена, характеризує появу та розвиток мистецтва, умови в який воно розвивалося. Висвітлює розвиток та формування основних функцій живопису. А також, наголошує на естетичній формі мистецтва, що здатне увібрати в себе найкращі риси та особливості епохи. Мистецтво - як особливу форму духовного розвитку суспільства висвітлює В. Петрушенко, зазначаючи що живопис та образотворче мистецтво найяскравіше висвітлює духовний та культурний досвід, і «..окреслює особливу діяльність людини» [109, с. 13]. Слушною є думка Л. Ржепецького, науковець зазначає, що «за допомогою творів мистецтва ми можемо підвести підсумки культурного та суспільного розвитку епохи». [51, с. 139]

Про зв'язок ціннісних орієнтацій та духовного розвитку особистості з аналізом творів мистецтва наголошує Г. Падалка [105]. Науковиця, висвітлює інноваційні підходи до характеристики живопису, головну роль відводячи аксіологічному аналізу.

До того ж, методистка О. Щолокова [110], висвітлює проблеми інтеграції мистецтва та освіти, а також наголошує на важливості інтегрування мистецьких знань та методів у педагогічні. Таким чином, творчий потенціал учнів переплітається з знанням про твір живопису, і активізує знання учнів щодо досліджуваної епохи чи явища.

На важливості візуальних джерел наголошують також іноземні дослідники. Філософ та педагог Д. Дьюї у своїй науковій праці «Мистецтво як досвід» [70] вказує на те, що естетичне виховання має бути одне з головних у навчання і вихованні підростаючого покоління. І одним з основних

інструментів формування почуття естетики в учнів є мистецтво. Естетичне виховання формує їх сприйняття світу, ставлення до навколишньої дійсності, і в майбутньому може впливати на їх вибір в житті. Це досить прогресивна думка на першу половину ХХ століття. Також, до прикладу французький історик М. Ферро зазначає «Не варто обманювати себе, історичний образ нашої уяви, залежить від того, як нас вчили історії...Те що викликає у нас найщиріші емоції, закарбовується в пам'яті назавжди» [73, с. 22]. Ж.- М. Гюго стверджував, що «мистецтво завжди повинно бути як найтісніше у зв'язку з іншими видами діяльності, воно має змушувати битися серця дітей, адже серце це центр життя» [71, с. 13].

У своїй праці «Мистецтво бачити» С. Даніель зазначає на творчому сприйнятті творів мистецтва, наголошує на сприйнятті кольору та засобів мистецтва що виступають інструментом мотивації. Художник Д. Слоун зазначав що «розвиток творчості та креативності завдяки навчанню через твори мистецтва здатне впливати на успішність учнів» [79]. І це вказує на мотиваційну потужність інтеграції мистецтва у навчальну сферу.

Дослідник А. Гованс зазначав що не можливо вивчати історію без мистецтва, адже кожний мистецький твір містить елементи з історії суспільства, культури певного періоду та особистого досвіду митця. Дослідник К. Робінсон виокремлює важливу роль мистецтва у сфері освіти, адже воно «репрезентує минуле суспільства, а значить і його історію, розвиток, власну культуру» [78, с. 3].

Серед зарубіжних дослідників даної тематики, варто виокремити сучасну дослідницю, методистку Ф. Барб-Галль [16], на даний час вона є радницею міністра освіти Франції. Її наукові дослідження спрямовані на важливість інтеграції мистецтва до сфери освіти. У своїх працях, дослідниця наголошує на потребі вивчення живопису, що здатне впливати на мотивацію учнів, на їх креативне та творче мислення. Авторка наводить цікавий спосіб мотивації учнів, вивчаючи з учнями ціноутворення творів мистецтва, фактори формування цін.

Дещо схожий погляд на твори живопису має сучасний мистецтвознавець Г. Перрі [48], який наголошує щоб живопис став інструментом мотивації учнів, необхідно розмовляти про мистецтво доступною мовою, без використання академічності та незрозумілих для дітей термінів. Важливо акцентувати увагу саме на баченні учнів мистецького твору, їх думок та вподобань. Необхідно також дивувати учнів, за допомогою цікавих фактів про митців, історії створення картин, що безперечно буде мотивацією навчальної діяльності. Також, як зазначає художник, підвищення мотивації слугують і внутрішні мотиви такі як, власний досвід, особливі здібності, нахили, особисті переживання.

Слушним продовженням попередньої думки, слугуватиме твердження М. Барнета «варто розуміти, що не завжди і в усіх випадках одні й ті самі підходи до покращення мотивації є ефективними. Однак, мистецтво є дуже багатограним і часто найцікавішим, а особливо коли учні відчувають свою залученість або розуміють про культурний зв'язок з минулим своєї історії» [69].

Підсумовуючи вище сказане, хочеться наголосити на тому, що мистецтво варто розуміти як важливу частину суспільного досвіду, і воно має бути частиною освіти кожної сучасної людини. Загалом, візуальні джерела вбирають особливості розвитку епохи та суспільства зокрема, представляючи історичну навколишню дійсність. Візуальні джерела займають важливе місце у вивченні минулого. Це вагомий інструмент вивчення історії, який комплексно показує минуле суспільства, включаючи його матеріальний та духовний розвиток. Мистецтво та художню творчість інколи можна розглядати як своєрідний «підручник життя», що передає історію розвитку суспільства, традиції усталені норми, такий «підручник» цікавий навіть тим учням, що не проявляють особливо сильної мотивації до навчання. І вивчаючи та аналізуючи мистецтво, це суттєво доповнює знання учнів про історію. Твори живопису, не можна вважати традиційними джерелами вивчення історії, ані основними засобами навчання. Однак, вони безсумнівно є

важливими та необхідними для цілісності вивчення минулого. Наукові дослідження даної тематики підтверджують важливість залучення візуальних джерел, а саме мистецтва до освітньої галузі. Бо саме мистецтво, а зокрема живопис є унікальним інструментом пізнання минулого, та засобом створення позитивно-емоційної атмосфери на уроці з історії та мотивації навчання.

РОЗДІЛ 2

МІСЦЕ І РОЛЬ ЖИВОПИСУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Основними викликами сучасної освіти є розвиток творчих особистостей, здатних до креативності, творчої уяви, критичного мислення. Одним із фундаментальних освітніх документів є Державний стандарт про базову та повну загальну середню освіту. Він сформований на основах особистісно-орієнтованого навчання, діяльнісного та компетентісного підходів. Відповідно до освітнього стандарту, при вивченні шкільного курсу історії учні мають володіти рядом основних та предметних компетентностей, які необхідно розвивати в учнів під час вивчення кожної теми.

На уроці з історії у ЗЗСО учитель повинен використовувати всі наявні та можливі інструменти аби активізувати навчальну діяльність та мотивацію в учнів, а також сприяти розвитку основоположних компетентностей. Одним із головних засобів активізації уваги учнів є – наочність, а особливо – мистецтво.

Про вплив мистецтва на учнів відзначали педагоги-класики Я. А. Коменський [39], І. Г. Песталоці [49], вони приділяли велику увагу мистецтву, зазначаючи, що саме через мистецтво виховується душа учнів, формується їх естетика та любов до оточуючого. Наголос на важливості впровадження образотворчого мистецтва у систему шкільної освіти робить також засновник Вальдорфської педагогіки - Рудольф Штайнер.

Важко не погодитися з тим, що мистецтво та культура має безпосередній вплив на наше життя. Мистецьку освіту пов'язують з різностороннім розвитком особистості, її гармонії та духовності. Також культурно-мистецька освіта впливає на моральний та культурний стан сучасної української молоді. На жаль, зараз мало хто з підростаючого покоління захоплюється естетикою мистецтва, не важливо чи це архітектура, чи музичний твір, театральна п'єса чи твір живопису. Варто сказати, що сучасні учні звикли до швидкої динаміки

та змін образів, за рахунок інтернету, соц-мереж, при яких у них працює мимовільна увага. Сучасні здобувачі освіти не звикли споглядати за мистецтвом аналізувати його. Часто, учні байдуже сприймають мистецтво, у них не розвинута здатність до естетичної насолоди. А людина, яка естетично нерозвинена, позбавлена креативності та творчої винахідливості значно поступається у всіх сферах суспільної діяльності. Формально сформовані шаблонні знання є недостатні для XXI століття. Без критичності, креативності людина стає вкрай вразливою в залежності від різних життєвих ситуацій. Натомість, ті хто мають яскраве образне мислення можуть швидше знайти вихід з критичних та складних ситуацій, підійти до їх вирішення нестандартно, не діяти по шаблону чи прямій інструкції. Тому, так важливо є формувати ці якості у сучасних учнів, щоб вони могла застосовувати їх і у своєму повсякденному житті.

Розвивати вищеперераховані вміння необхідно не тільки на мистецьких заняттях, але і на уроці історії. Мистецтво варто інтегрувати у цикл суспільствознавчих предметів і відводити йому одну з основних ролей. Саме завдяки якісній інтеграції мистецтва до навчання ми маємо можливість тренувати спостережливість у дітей, критичне мислення, розвивати аксіологічні вміння, естетичні почуття та мотивує учнів до навчання.

Зараз основне завдання, яке ставить перед собою українське шкільництво є виховання та розвиток емоційної чутливості в учнів, творчості, естетики, уяви і саме ці якості формуються на основі емоційного відчуття як першооснови. «Сучасна школа має сприяти емоційній чутливості душі кожної дитини, бо саме завдяки душі ми пізнаємо наш чуттєвий світ навколо» [89, с. 143]. Варто зазначити що саме позитивні емоції, та зацікавлення учнів покращують мотивацію до навчання нового.

На уроках, де залучається мистецтво, є можливість для учнів вивільнити їхні емоції, почуття, учні можуть проявити своє «Я», свою творчість. Це і стосується інтеграції мистецтва до освіти, бо саме мистецтво здатне пробудити та запалити творчість дитини, сформувати креативні здібності.

Мистецтво виховує свого поціновувача, у душі естетики. Живопис пробуджує творче мислення учнів, та займає безпосередню роль у формуванні емоційно-чуттєвого мислення, адже кожна дитина сприймає твір мистецтва відповідно до свого чуттєвого досвіду, віку. Саме змалку ми починаємо пізнавати та сприймати красу світу. Згодом усвідомлюємо красу навколо, вчимося спостерігати та вивчати світ. «З раннього дитинства формується естетичний смак, пробуджуються творчі смаки та вподобання» [86, с. 272]. І одним з потужних інструментів, який формує естетичний розвиток – виступає мистецтво. З перших років дитина звертається до мистецтва, одне з перших занять дітей це – малювання. Через малювання дитина передає свої смаки, емоції, настрої та закарбовує їх у своїх перших малюнках. Вона починає зображати на папері все, що оточує її навколо: родина, рідна домівка, улюблені тварини, іграшки, і зрештою малює перші автопортрети. Також дитина може на своїх роботах зображати приховані страхи або навпаки вподобання і захоплення. Малювання змалечку «розвиває творчі здібності, знайомить дітей з різноманітністю кольорів, текстурою, формою і розвиває почуття естетики, просторове мислення, уяву та пам'ять» [20, с. 61]. Для людей не має нічого більш зрозумілого і природнього аніж мистецтво. «Мистецтво пов'язано з людиною з самого початку її появи, воно закладене у природі людини. Мистецтво завжди було складовою життя людей, починаючи ще з первісного суспільства» [110, с. 22].

Безумовно, що мотивація учнів до навчання безпосередньо впливає на якість засвоєння знань та формування жаги до отримання нових умінь та навичок впродовж навчання. «Ігнорування мотиваційної складової у навчанні призводить до того, що учні не зацікавлені у вивченні навчального предмету та активній взаємодії на уроці» [86, с. 278].

Учні з низькою мотивацією частіше не зацікавлені та здебільшого ігнорують свою навчальну діяльність. Тому, завданням сучасного педагога є організувати навчально-виховну діяльність, з безпосередньою орієнтацією на особистість учнів. І саме мистецтво може забезпечити індивідуально-

особистісну зорієнтованість та спрямованість на розвиток творчості учнів, і стати важливим компонентом сучасного уроку історії, а також виступити мотиваційною складовою уроку. Адже, мистецтво має ще особливу функцію - приносити радість та естетичне задоволення, що є безсумнівним рушієм мотивації, цікавості та залученості до вивчення. Ці якості є своєрідним фундаментом та поштовхом до вивчення чогось нового. «Мистецтво та культура мають унікальні особливості та характеристики, які не можна порівняти з іншими предметами, їх можна тільки інтегрувати. Мистецтво буде доповнювати той чи інший предмет» [47, с. 133].

На уроках історії, вчитель не тільки пояснює факти, події, явища та історичні процеси, які були в минулому. Він, в першу чергу, вчить учнів аналізувати минуле, осмислювати теперішнє та характеризувати, як ці явища здатні вплинути на майбутнє. На уроках історії, ми піднімаємо питання які стосуються практично усіх галузей, ми розвиваємо всебічне бачення речей. Вчитель на уроці історії допомагає розвивати та формувати уміння та навички, як будуть необхідні учням впродовж всього життя, а саме: критичне та аналітичне мислення, вміння порівнювати, співставляти, характеризувати явища, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, вміння орієнтуватися в просторі та хронології. Тому, одним з інструментом навчання може виступати живопис. Використовуючи на уроках живопис та мистецтво, ми активізуємо у дітей роботу обох півкуль головного мозку, бо поєднуємо таким чином логічне мислення з просторовим, аналітичне з креативним. Ми вчимо дітей концентрувати увагу, помічати деталі, які формують загальний образ, розпізнавати емоції та формуємо емпатію. Слід також зауважити, що «матеріал з історії переважно має художньо-образну основу, важливо, щоб цей образ закарбувався в пам'яті учнів» [22, с. 18]. Тому, використовуючи вербальні засоби навчання, не варто залишати поза увагою той факт, що мислення дитини має образну форму. За допомогою мистецтва, ми маємо можливість оживити історію, зробити її більш реальною і наочною. Вивчення

історії через призму мистецтва, повертає її до життя, через мистецтво ми доторкаємося до історії.

Живопис дає учням унікальний шанс досягнути історію та надзвичайний поштовх до уяви, аналізу та творчості, це проявляється і в його функціях, які формувалися впродовж усього його розвитку. Одними з найголовніших функцій є:

1) Гедоністична функція – яка вбачає у творі живопису естетичну насолоду. Твори живопису мають неймовірну здатність приносити людині духовну радість та натхнення.

2) Естетична функція – безумовно кожний художньо-мистецький твір виражає естетику та є досконалим, що і свідчить про сутність мистецтва.

3) Виховна функція – суть якої полягає у безпосередньому впливі на формування особистості людини. Мистецтво торкається душі людини, воно виховує духовно.

4) Сугестивна функція здатна впливати на підсвідомість людини, на її думки, почуття. Вона навіює для людини її власні асоціації. Живопис має надзвичайно потужний сугестивний вплив, здавна люди вірили у магічний зв'язок мистецтва, перед полюванням зазвичай зображали це дійство, і вірили в успіх. З початком Середньовіччя – це яскраво спостерігається з розвитком іконопису, бо вважається що ікона, здатна оберігати та захистити людину, що актуально і зараз.

5) Компенсаторна функція – часто живопис виконує функцію релаксації, дає можливість позбавитись від негативних думок, переживань і насититись гармонією.

6) Інформаційна та комунікативна функції – часто вони є пов'язані, адже твір живопису містить приховану інформацію, яка має бути «прочитана». Звісно, що мова живопису передається через метафори, символи, кольори та художні образи, однак це також мова спілкування художника з суспільством. Разом з тим це обмін культурною інформацією різних народів та епох.

Живопис зараз залишається найбільш несподіваним засобом вивчення історії. Багато хто недооцінює глибокий сенс та важливість живопису. Адже аналізуючи твори мистецтва, учні вчаться аналізувати образ минулого, досліджують манеру та техніку художника, вивчають при цьому і його інтерпретацію зображених подій. Учні розвивають вміння спостерігати, ставити запитання та вчаться формувати зв'язки мистецтва з минулим, таким чином і вивчаючи при цьому історію. Картини на уроці історії допомагають дітям уявити dokonаний образ уяві з дрібними деталями, які важко сформувати самостійно без ілюстрації.

Говорячи про залучення мистецтва до освіти, та його вплив на навчання учнів, ми звертаємось до відносно нового поняття, яке характеризує зв'язок мистецтва та педагогіки це – «арт-педагогіка». У своїх наукових дослідженнях О. Отич наголошує на взаємозв'язку мистецтва та педагогіки. «Саме арт-педагогіка, використовуючи інструменти мистецтва може вплинути на удосконалення та формування на деякі риси розвитку особистості учня» [45, с. 302]. Зараз не існує загально-сформованого поняття арт-педагогіки. Однак, практично всі вчителі використовують окремі прийоми та засоби арт-педагогіки на уроках навчального циклу, особливо вчителі історії, коли навчальні теми спрямовані на вивчення культурницького змісту. За допомогою мистецтва на уроці історії виховна, розвивальна та навчальна мета переплітаються у діяльності учнів, а також створюється творча і позитивна атмосфера уроку. Завдяки засадам арт-педагогіки на уроці історії активізується навчально-пізнавальна робота учнів засобами живопису.

Одне з основних умінь, на формування якого націлена арт-педагогіка, є «візуальна грамотність це – вміння інтерпретувати, аналізувати візуальну інформацію. Візуальна грамотність передбачає, що зображення можна прочитати, а суть зображеного можна передати через її читання, тобто аналіз» [68, с. 290]. Наочна або візуальна грамотність є надзвичайно важливою з поширенням засобів масової інформації та тісно переплітається й інтегрується в інші компетентності.

Живопис – це одне з найбільш активних засобів впливу на емоції дитини. Загалом, мистецтво виступає потужним мотиватором та своєрідним тренуванням нашої психо-емоційної сфери мислення. Воно здатне тренувати наші навички споглядання, емоції, відчуття. Важливою якістю, яким володіє образотворче мистецтво є здатність корегувати та впливати на психо-емоційний стан дітей. Зараз ця проблема є надзвичайно актуальною, на тлі повномасштабної російсько-української війни, що безпосередньо вплинула на емоційно-психологічний стан дітей. Як відомо, мистецтво володіє потужними арт-терапевтичними властивостями. Що ще раз підкреслює важливість залучення мистецтва у освітній процес.

Мистецтво повинно вивчатись у закладах загальної середньої освіти та інтегруватись у навчальні предмети так, щоб також сприяти розвитку зрілого емоційного інтелекту, креативності, критичності та естетичного смаку в учнів. Всі ці якості можна розвивати різноманітними засобами та методами. Однак, «твори мистецтва мають унікальний ефект та вплив на людину, адже вони зачіпають найголовніше – емоції» [82, с. 92]. Одним з методів формування емоційного інтелекту є аналіз творів мистецтва. Бо саме через сприйняття образу картини, учень вчиться формувати свої твердження на такі питання: «Про що говорить дана картина? Що мав на меті художник? Що ви відчуваєте коли дивитесь на картину? Які емоції вона викликає?». Даючи відповіді на ці питання, учень формує свою власну точку зору про витвір мистецтва, через власні емоції. Також через аналіз мистецьких творів учень вчиться робити прогностичну оцінку, він має можливість уявити як буде розвиватися намальована подія, учні вчаться відчувати творчу візуалізацію, уявляти прихований сюжет.

Зараз емоційний інтелект є провідним вмінням сучасного суспільства. І, безумовно, важливо виховувати емоційний інтелект у підростаючого покоління. Адже «завдяки стійкому і сформованому емоційному інтелекту дитина відчувається щасливою, впевненою, їй легко спілкуватися з оточуючими, вона є емпатичною. Емоційний інтелект вважається на рівні

серед практичного та творчого інтелекту. І одним з інструментів формування емоційного інтелекту є – мистецтво» [87, с, 104]. Загалом зараз «згідно сучасних досліджень до емоційного інтелекту належать: самоповага, емпатія, самоактуалізація, стресовитривалість, контроль емоцій, гнучкість, швидка адаптація та здатність вирішувати поставлені задачі, оптимізм, щастя та інші» [44, с. 6-7]. Тому для формування цих вмінь необхідно задіювати не тільки інтелектуальні, але й вольові процеси учнів. Бо фактичні знання необхідно вміти застосовувати на практиці. Якщо приділяти увагу тільки фактологічному матеріалу, то виховується тільки «однобокий інтелект» і учень не здатний проявляти свою активність, бути гнучким до нових завдань, та є емоційно байдужим, тобто не вмотивованим до вивчення нового.

Окрім впливу на емоційне-психологічне сприйняття учнів, живопис виступає засобом вивчення історії. Однак, твір мистецтва необхідно розглядати як унікальний витвір думок, ідей, та почуттів митця. Якщо ми говоримо, що «твір мистецтва – це вираження думок та творчості художника, то він стає своєрідною формою спілкування» [71, с. 154]. Намальована митцем картина, виступає своєрідним засобом спілкування з суспільством. Тому воно безперечно потребує одержувача, щоб інтерпретувати твір, аналізувати його. Окрім самого мистецтва, не варто ставити художників та митців на другорядний план, адже саме вони - головними особами у закарбуванні історії.

Все ж, варто зауважити, що все зображене не може бути цілком об'єктивним та достовірним, адже картину малює художник, який вже має свою упередженість або ставлення до зображених подій чи осіб. Дане твердження є слушним, тому безумовно, якщо ми вивчаємо картину з точки зору історії, то зростає необхідність дослідження художньої компетентності художника, який якомога точно відтворив історичні події на полотні. Також, є ще один факт яких впливає на достовірність картини, а саме «часто художники які змальовують історію перебувають під впливом замовника, мецената, ustalених тенденцій у мистецтві тогочасного суспільства тощо» [53,

с. 15]. При розгляді картин, необхідно наголошувати учням, що картини часто пишуться на замовлення, і звісно замовник картини вносить свої корективи, які він хоче бачити у замовленій роботі. Все це, безумовно, спотворює точність передачі реального зображення.

На уроках історії, ми разом з учнями простежуємо розвиток образотворчого мистецтва, його зміни відповідно до розвитку суспільства. А отже, зміни під впливом цифровізації, які відбулись в другій половині ХХ століття не змогли оминати сферу мистецтва та культури вплинувши на їх подальший розвиток. Взаємодія технологій, науки та мистецтва відбувалися впродовж усієї історії людства. До прикладу в мистецтві епохи Відродження та Просвітництва практично всі митці володіли знаннями з різних галузей науки: математики, інженерії, креслення тощо. Поступово наука та мистецтво розділилися, і власне мистецтво стало чимось більш ірраціональним та відображало духовну сторону суспільства на відміну від науки та наукових досліджень. Однак, на мистецтво завжди впливав розвиток технологій які розвиваються під впливом науково-технічного прогресу. Цей зв'язок триває і зараз, та динамічно розвивається відповідно до нових викликів суспільства та прогресу, якими є діджиталізація і цифровізація. «Для вдалого оновлення галузі мистецтва необхідна плідна співпраця митців та науковців. Навіть попри науково-технічний прогрес, наука та мистецтво залишаються важливими галузями життя людини. Наука, не здатна замінити мистецтво, а зовсім навпаки ці дві сфери можуть інтегруватися та взаємодоповнювати одна одну» [41, с. 220]. Під впливом інформаційного прогресу та технологічних змін і трансформацій змінилася культурно-мистецька галузь. Внаслідок чого, виникло «цифрове мистецтво», в якому відбився плив цифровізації, що вплинув на зміну та появу нових форм, жанрів образотворчого мистецтва.

Мотивація сучасних учнів до вивчення історії, не можлива без використання сучасного мистецтва, та інноваційних методів роботи з живописом. Зараз, виникає абсолютно новий формат діяльності митців – діджитальне або цифрове мистецтво, яке створюється за допомогою

інформаційних технологій на основі ПК. Формується нове покоління митців, і не можна сказати, що це абсолютно перекреслить мистецтво як таке, воно буде кардинально іншим, але відповідатиме вимогам та стану сучасності. Сучасне мистецтво відрізняється своєю інтерактивністю, новими художніми засобами, доступністю, що безумовно має відігравати важливу роль на уроках історії у створенні мотивації. Оскільки наука, освіта та цифровізація постійно розвиваються та оновлюються, постає вимога інтегрувати ці три галузі воедино, та сприяти їх взаємодії. Сучасний ЗЗСО має формувати актуальні знання, уміння та навички, які знадобляться випускникам у майбутньому. Адже «зміна традиційного мистецтва тягне за собою питання змін та оновлення майбутніх професій, які пов'язані з культурно-мистецьким нахилом і не тільки...» [95, с. 359].

За допомогою цифровізації, роль картин на уроках з історії тільки зростає. Цифрове мистецтво дає можливість познайомитися з прикладами мистецтва будь якої епохи, країни, напряму, жанру в реальному часі. Мистецтво набуває рис інтерактивності, має ефект взаємодії, воно опановує нові форми та риси під впливом цифровізації.

Багато хто вважає, що цифровізація шкодить розвитку мистецтва та сповільнює його. Навпаки, адже цифровізація у сфері мистецтва вирішує декілька проблем, перш за все це збереження культурної спадщини України, збільшення потенційних споживачів творів культури, популяризує культуру, позбавляє її рис закритості, елітарності та недоступності. Цифровізація відповідає вимогам сучасності, нагальним запитам суспільства. Важливість цифровізації постала ще у 2019 році зі спалахом пандемії Covid19. І особливо актуально це зараз, коли йде відкрита російсько-українська війна, і загарбники знищують культурні фонди, та унікальні твори мистецтва та культурну спадщину України, потреба у цифровізації тільки зростає.

Також, одну з основних ролей у цифровізації та діджиталізація мистецтва та культури чинить держава та політична воля. Зараз галузь культури та мистецтва прагне розвиватися відповідно до викликів сучасності.

Цифровізація та діджиталізація впливає на соціальні і політичні інститути, до прикладу цифрове впровадження «Держава у смартфоні» та створення «Дії». Зараз, уже не постає питання доцільності цифровізації, це виступає головною вимогою 2022 року. Наталія Заболотна – представник офісу інновацій у сфері культури, наголошує на нагальній потребі оцифрування мистецьких фондів наголошуючи - «Це вже не тільки вимога часу, але й питання національної безпеки України, адже ми до тепер не маємо точного рахунку втраченого мистецького доробку на тимчасово окупованих територіях» [99]. Оцифрування мистецьких творів, виступає важливою умовою розвитку сучасного культурного процесу в Україні.

Також, багато культурних фондів залишаються невідомими для багатьох країн. Культурно-мистецькі твори не представлені в сервісі Google&Art. Що дозволило б, розповсюджувати нашу українську культуру та ділитися нею з усім світом. Також, це свідчить про стан високого рівня культури в державі – коли для громадян важливо збереження культурної матеріальної спадщини, яке є важливою умовою збереження матеріальної і духовної культури України для наступних поколінь.

Як бачимо роль картини на уроці з історії характеризується своєю універсальністю, до прикладу:

- 1) картина виступає мотиваційним засобом, який зосередить увагу дитини перед початком сприйняття нового матеріалу.
- 2) може виступати джерелом знань, і бути одним із основних засобів навчання впродовж уроку.
- 3) займає допоміжну або ж ілюстративну роль, що підсилює розповідь вчителя або учнів та насичує матеріал теми, яка вивчається.
- 4) виступає опорою для розповіді учня.
- 5) твори живопису впливають на емоційне сприйняття учнів, та виступають інструментом розвитку емоційного інтелекту.
- 6) За допомогою сучасного мистецтва учні дізнаються про нові тенденції у світі.

Підсумовуючи дані тези, хочеться зазначити, що традиційна роль живопису та картин на уроці, зазнає деяких змін під впливом цифровізації на культуру та мистецтво, і це є неминучим процесом. Який тягне за собою, перегляд функцій картин на уроці, їх навчальних та мотиваційних можливостей. Цифровізація та традиційне мистецтво може розвиватися разом, та доповнювати один одного. Вплив технологій на мистецтво є беззаперечним процесом. В результаті даного симбіозу мистецтво набуває нових форм, переживає нові трансформації та оновлення. Сучасне художнє мистецтво «повинно відображати та уособлювати культурні здобутки народу, синтез традицій, історію і сучасність» [19, с. 64]. Залишається актуальним твердженням, що продовж всього розвитку суспільства, мистецтво відображало політичні, соціальні та культурні зміни. Кожна епоха має свої культурні унікальні особливості та художні напрями, які притаманні кожному окремому історичному періоду. Тому, безперечним є той факт, що для сучасного стану суспільства цифровізацію слід інтегрувати в практично усі сфери для їх оптимізації та практичності, особливо це стосується культурно-освітньої та мистецької галузей. Важливо зазначити, що відповідно до сучасного розвитку комп'ютерно-цифрових технологій, необхідно також модернізувати та цифрувати наочні засоби, серед яких є навчальні картини та твори живопису, таким чином їх роль та можливості будуть тільки зростати.

Бачимо що, використання мистецтва на уроці важливо з декількох причин. По-перше, мистецтво здатне відтворити та оживити дух епохи. По-друге, вони дають можливість побачити другорядні історії, які часто недооцінюються. І по-третє, вони навчають. Твори живопису можна використовувати як відправну точку, яка допоможе заглибитись у досліджувану тему в час і місце минулої епохи. Художнє мистецтво - це ніби дзеркало минулого, в якому відбилися найважливіші миті. І справді в минулі епохи, коли ще не існувало інших засобів зберегти момент в історії, всі зверталися до живопису.

Живопис активізує різні види навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці історії. Процес осмислення нової інформації відбувається через естетичне, візуальне сприйняття, творчість, та емоційне переживання. Твір мистецтва створює емоційно-ціннісне ставлення до світу, розширює їх кругозір, дають їм можливість пізнавати світ з боку естетики. Твори мистецтва по-особливому впливають на сприйняття людини, вони покращують концентрацію уваги, активізують сенсорні властивості людини. Через мистецтво, учні мають змогу встановлювати зв'язок з своєю культурою та досвідом інших. Через мистецтво людина сприймає досвід минулого. Вивчення мистецтва не тільки покращує мотивацію але й розвиває предметні, загальні компетенції та емоційний інтелект учнів, що є надзвичайно важливим зараз.

РОЗДІЛ 3

ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ ТА ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ ЯК МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ

Якщо характеризувати основну мету навчання і виховання української учнівської молоді, то вона полягає у «всебічному розвитку особистості, яка формується через системну та планомірну роботу з громадянської, правової, художньо-естетичної галузі» [108, с. 330].

А тому важливою особливістю розвивального, особистісно-орієнтованого та проблемного навчання є врахування особистісного розвитку, де учень сприймається як окрема унікальна особистість, з притаманними йому рисами, вміннями. І один з головних інструментів формування та розвиток особистості є творчість. Бо саме «через творчість дитини можна побачити її ставлення до світу та суспільства, здатність до емпатії» [25, с. 115].

Учень сучасного українського закладу середньої освіти - це особистість, яка здатна приймати на себе нові виклики сучасності, легко адаптуватись та бути гнучкою, володіти креативністю та творчістю. Звісно, здебільшого у шкільному циклі предметів значна увага звертається на формування раціонального мислення. Але ми повинні розвивати в учнів також і ірраціональність, бо саме завдяки їй учні можуть самовиражатися, проявляти свою креативність та фантазію, бути творчими особистостями. Безумовно, ці якості здебільшого формуються на предметах художньо-мистецького спрямування. Але завдання сучасної освіти - це якісна інтеграція, і унікальністю мистецтва є гнучка інтеграція до будь-якої науки, і, зокрема, історії. Історичні факти, події, історичні процеси учні сприймають цілком раціонально, тож важливо активувати їх ірраціональність, а саме через мистецтво, вміння інтерпретації, необхідно навчити їх відчувати мистецтво.

«Мистецтво має унікальну здатність впливати на почуття дитини і оминати раціональне сприйняття, воно залучає емоції та почуття учнів» [105, с. 202]. На уроках історії, вчителі повинні використовувати всі інструменти, які допоможуть якісно сформувати вище перераховані якості задля розвитку особистості, яка легко сприйматиме виклики сучасності.

Саме вчитель відіграє одну з основних ролей в покращенні ефективності та мотивації учнів до отримання та засвоєння нових знань. Вчителі також можуть підвищити допитливість в учнів. Тому, одне з основних завдань вчителя віднайти якомога ефективніші методи та засоби мотивації учнів. Посилення мотивації зараз стає пріоритетом для вчителів у методах навчання. Перевага учителів у тому, що вони мають можливість розширити та покращити можливості учнів і дозволити їм зрозуміти, що вони безсумнівно мають потенціал до навчання. Та одне з основних завдань вчителя залишається актуальним - знайти підхід щодо підвищення мотивації, та покращення пізнавальної активності учнів.

Одним з основних інструментів покращення мотивації виступає наочність, як зазначав Я. А. Коменський «взагалі, що можна відчути нашими відчуттями, а саме: побачити, відчути за допомогою нюху, дотику, і смаку..» [39, с. 157] є наочністю.

Щодо використання наочності думки науковців різняться, зокрема Л.В. Занков та А. М. Пишкало зазначають, що використання наочності на кожному уроці є доцільним та цілком позитивно впливає на пізнавальну активність учнів. Однак, Л. М. Скаткін наголошує, що наочність на уроках історії необхідно використовувати нормовано, та не перевантажувати урок, бо через перенасичення засобами наочності учні втрачають здатність мислити абстрактно, і також це пригнічує уяву здобувачів освіти. На наш погляд, найбільш коректна думка, яка полягає у насамперед поступовості використання наочних засобів, зважений підбір та перехід від одних прикладів наочності до інших.

Ефективні методи навчання можуть підвищити мотивацію навчання учнів, і один з таких методів - інтеграція мистецтва в історичну науку. У сучасній освіті необхідно замінювати монологічні методи навчання. Від простого монологічно-діалогічного аналізу мистецьких творів необхідно переходити до безпосередньої участі учнів у створення репродукцій, емоційного співпереживання образів, використовувати методи занурення. Актуальною постає проблема оновлення сучасної моделі поведінки вчителя, який виховує підростаюче покоління, вкрай необхідним є організація тренінгів, воркшопів для вчителів щодо удосконалення та освоєння нових ефективних методів навчання. Але, постає також проблема вмотивованості самого вчителя до змін, до формування інноваційності, креативності та асертивності.

Варто розуміти, що «сучасність ставить нові вимоги до методів та прийомів навчання. Важливо відходити від застарілих та вже не актуальних методів, або видозмінювати їх та осучаснювати відповідно до нових вимог» [17, с. 55].

Сучасний урок з історії повинен перш за все відповідати переліку вимог серед яких найважливішими є :

- залежність між змістом уроку,
- відповідність чинній навчальній програмі, Державному стандарту та рекомендаціям Міністерства освіти та науки України;
- необхідним є спрямованість триєдиній меті уроку, в якій врахований компетентнісний підхід;
- використання доцільних методів та засобів навчання, відповідно до освітніх потреб, віковідповідності;
- важливо, щоб на уроці з історії панувала творча, пізнавальна та робоча атмосфера.

У «Національній стратегії розвитку освіти України» [11], виокремлено актуальну потребу в постійному оновленні системи освіти, пошуку нових інноваційних методів які будуть сприяти підвищенню якості освіти,

модернізації навчання, що буде відповідати вимогам та тенденціям сучасності, а також буде спрямоване відповідно до вимог сучасного ринку праці. «Головними цілям освіти XXI століття є розвиток та формування практичних вмінь та навичок націлених на майбутнє. Сучасний ринок праці вимагає від випускника загальної середньої освіти не тільки міцних теоретичних знань, але й прикладних навичок та умінь і в здатності застосовувати їх під час життєвих ситуацій» [11].

Робота з наочністю на уроці, має бути заздалегідь добре та ретельно спланована. Необхідно чітко спланувати, на якому етапі буде використана картина та подальші методи роботи. Не варто перенавантажувати урок прикладами картини. Виняток щодо використання більше трьох картин, можливий на уроці узагальнення та закріплення матеріалу. При умові, що ці картини вже відомі учням і вивчалися впродовж досліджуваної теми.

Залучаючи картини до уроку, необхідно ретельно змоделювати процес та продумати деталі. «Необхідно дослідити прийоми та художні засоби які мав на меті передати автор картини, щоб підсилити значущість зображеного на полотні» [79]. Не варто обмежуватися тільки однією картиною, але важливо пам'ятати, що їх повинно бути і не забагато, доцільно використання двох або максимум трьох картин, що не призведе до перенасиченості, а навпаки представить різні точки зору на досліджувану епоху чи подію. Також це дасть можливість учням проаналізувати різну інтерпретацію зображеного.

Загалом, як і з будь-яким засобом наочності, алгоритм роботи з картиною при аналізі має містити два важливі етапи. Перший - це власне опис картини, тут важливо охарактеризувати загальний образ зображеного, проаналізувати простір, композицію картини, охарактеризувати колір, форму, другорядні елементи. Другий етап передбачає інтерпретацію зображень. Тут важливо проаналізувати картину з історичного аспекту: «Хто або що зображено на картині? Які події вона відтворює? Чи достовірні події вона відображає?». Разом з учнями аналізуємо достовірність зображеного, зіставляємо з іншими наявними історичними джерелами, визначаємо

об'єктивність автора. Оцінюємо як учні уявляли ту чи іншу появу до того як побачили інтерпретацію художника. (Додатки А, Б)

Беззаперечно, усі картини потребують коментарів та пояснення вчителя, не слід повністю все залишати для характеристики учнів. Особливо, якщо картина виступає цінним історичним джерелом епохи. Адже кожний такий твір вміщає в себе особливі культурні елементи епохи, які вимагають пояснення вчителя. Але, звісно, варто підводити учнів до аналізу та висновків, не роблячи це замість учнів. Бо кожний учень має свою думку щодо кожного твору, і таким чином ми формуємо аксіологічну компетентність учнів.

Формування та розвиток творчих вмінь учнів мистецькими методами досягається за допомогою основних засобів мистецтва. Одним з яких є ознайомлення та пізнання мистецької спадщини суспільства. І це не має перетворюватися у сухе запам'ятовування мистецьких жанрів та напрямів, або скупих біографічних фактів з життя митців. Важливо на перший план виносити емоційно-чуттєву складову твору і звісно через призму особистості художника. Бо емпатія і мотивація до вивчення твору не виникне тоді, коли учень буде розуміти до якого стилю чи епохи належить даний твір, а тоді коли він зацікавиться особистістю автора, сюжетом картини, героями яких зобразив художник. При аналізі картини потрібно завжди зважати які почуття викликає даний твір, робити порівняння, актуалізувати вже з здобутим раніше досвідом учнів. Варто давати свободу для вираження та можливість учням інтерпретувати картину самостійно, дійти до власних умовиводів та висновків не тільки щодо художніх засобів передачі сенсу відображеного, але й про зв'язок картини з минулим та її цінністю для сьогодення.

До прикладу на уроці з історії України у 11 класі «Феномен шістдесятництва» при аналізі картини В. Зарецького «А. Горська, ой у лузі» (Додаток В), не називаючи назву картини учням, методом «Мозкового штурму» даємо завдання учням визначити, хто зображений на картині автора. Після чого використовуючи прийом аналізу та зіставлення визначаємо, що

саме символізує калина поряд з художницею. Використовуючи прийом порівняння, аналізуємо і порівнюємо зв'язок картини з сьогоденням.

Важливим виступає метод занурення – при якому учень аналізуючи той чи інший твір має можливість ніби зануритися у картину та відчувати емоції та почуття героїв, які зображені на картині, уявити себе на їх місці та співвідносити це з історичними подіями. Таким чином, учень має можливість спробувати уявити на собі особливості епохи та відчути їх через твір мистецтва. Метод занурення можна використати як спосіб релаксації у 9 класі на уроці історії при вивченні теми «Культури», використавши картину А. Куїнджі «Захід сонця у степу». Можна запропонувати учням спробувати уявити себе очевидцем зображеного, відчувши навколо себе намальовані об'єкти, дивовижну природу України.

Безумовно методика роботи з картиною на уроці має безліч методів та прийомів, які формувалися десятиліттями. Однак хочеться зауважити, що у радянські роки, було розроблено базу методичних прийомів для роботи з картинами, які підсилювали радянську ідеологію, керівну роль вождя та марксистських догм. Тому, досліджуючи картини з присутньою радянською ідеологією, необхідно проводити детальний аналіз та опис картини: перш за все, визначити автора картини, рік написання. Хто або що зображено на картині? Що символізують наявні предмети? Чи є на картині прихований зміст? З якою метою намальована картина? Тому, перш за все, варто розуміти, що не кожна історична картина відображає історично правдиву інформацію. Бо «картина виступає продуктом інтерпретації історичних подій митцем» [74, с.115]. Здебільшого достовірними картинами є ті, які написані сучасником або очевидцем події. І це не завжди, бо під час написання роботи присутня уява та фантазія художника. Особливу увагу варто звертати на твори мистецтва створені під час тоталітарних режимів, бо часто приклади мистецтва створювали під ідеологічним тиском, і з пропагандистською метою. Тож варто приділяти більше увагу аналізу і характеристиці таких творів. Щоб проілюструвати наведене твердження, можна навести приклад

пропагандистської радянської фальсифікації шляхом художньої обробки зображення Й. Сталіна у 1926 р., дане зображення можна використати на уроці з історії у 10 класі при вивченні теми «Масовий терор». Представивши учням чотири приклади однієї картини, визначити що об'єднує дані зображення, поставивши проблемне питання: чи можна об'єднати ці чотири картини в одну? Аналізуючи остаточний варіант картини, шляхом методу «Прес» визначити, чому дана картина є підробкою.

Зараз існує безліч ресурсів для отримання інформації і не завжди вона є достовірною, тому необхідним вміння двадцять першого століття є – фактчекінг, вміння критично оцінювати, аналізувати та перевіряти інформацію. Саме на уроках історії потрібно приділяти значну увагу для формування цих вмінь. Учителі історії, повинні допомогти дітям позбутися стереотипного мислення, навчати принципам фактчекінгу, відрізнити правдиву інформацію від неправдивої, вчити учнів як різні чинники спотворюють інформацію, розуміти суб'єктивність мистецьких творів та суджень.

Також до вмінь фактчекінгу та аналізу достовірності творів мистецтва належить вміння визначати підробки творів живопису. Важливо проговорювати з учнями про проблему підробок видатних картин світового мистецтва, як створюються фальсифікації та який вплив вони мають на розвиток мистецтва, це посилить розвиток інформаційної, аксіологічної та загальнокультурної компетентностей. Аби правильно визначити достовірність твору, ми маємо оперувати загальною інформацією такою як: загальні дані про твір (авторство, датування, стиль, напрям та жанр), матеріали та техніка виконання (адже часто саме це свідчить про епоху та актуальні матеріали і техніки даної доби), співставлення з іншими роботами автора, звернення до альтернативних історичних джерел.

Щоб визначити правдивість інформації та провести критичний аналіз картини, варто використати метод залучення додаткових джерел і за допомогою прийому аналізу та співставлення порівняти два джерела

інформації. До прикладу на уроці з історії у 8 класі при вивченні постаті І. Мазепи, доцільно використати, окрім його реконструйованого портрету (Додаток Г), спогади сучасників щодо його зовнішності. Дослідивши обидва джерела, використавши прийом порівняння та співставлення, визначити схожість та відмінність представлених джерел.

Аналізуючи з учнями картини, безпосередньо варто звертати увагу на засоби живопису такі як колір, світло, техніку, деталі картини. Весь цей комплекс належить до малярської мови, яка дасть краще зрозуміти, що мав на увазі художник. «За допомогою кольору можна зрозуміти настрій картини, ставлення художника до зображуваного, колір часто передає психоемоційний стан художника. Завдяки кольоровій гармонії митець може передати основну ідею картини, настрої героїв. Бачення кольору у дітей абсолютно різне, але здебільшого якщо спостерігати за емоціями при аналізі картини яка виконана у теплих кольорах (жовтий, червоний, помаранчевий), то ці кольори навіюють позитивні реакції дитини. Навпаки впливають темні, холодні кольори (темно-зелений, коричневий, чорний) вони здатні навіювати похмурість. А от синій, зелений кольори мають властивість заспокоєння. Однак ще раз варто наголосити, що відчуття кольору у дітей відрізняється. Для когось червоний колір символізує жорстокість, а для когось цей колір асоціюється з яскравістю та енергією» [69].

Учні мають зрозуміти основні прийоми, які використовують художники для передачі інформації. Варто запропонувати учням декілька елементів картини для візуального аналізу. Перш за все - аналіз кольорів, які використав художник для зображення. Окрім кольору важливим засобом передачі ідеї є освітлення та тінь, кількість світлих чи темних кольорів, що може підсилювати ту чи іншу подію. Досліджуючи картину, варто звертати увагу дітей на деталі, які використав художник; варто аналізувати, для чого їх намалював автор, що вони мали на меті підсилити. Наприклад, на уроці з історії у 11 класі, вивчаючи художнє мистецтво шістдесятників, на прикладі портрета Василя Симоненка авторства А. Горської необхідно звертати увагу з учнями на символізм та

кольори, які використала художниця. Прийомом проблемних питань визначаємо, які кольори переважають на картині, що вони символізують та які емоції викликають.

Важливо, звертати увагу на деталі картини, адже саме вони допомагають розкрити повний зміст картини. Часто зображені деталі виконують свою певну функцію та доповнюють ідею. Також варто звернути увагу на те, що другорядні предмети, що зображені на картині можуть мати символічне значення, або підсилювати зображуваний об'єкт. Часто художники зображають другорядні предмети, надаючи їм роль метафоричності та символізму.

Переходячи до обговорення історичних подій, варто почати з того, про що саме розповідає картина про період часу чи зображену людину. Також аналізуючи з учнями картину, необхідно запитувати у них, що варто було б, на їх думку, домалювати, щоб повніше розкрити картину. До історичного аналізу ми відносимо встановлення жанру твору, виокремлюємо зображені об'єкти та власне сюжет картини, аналізуємо зображених постатей та їх роль на полотні, аналізуємо деталі, які використав художник при намалюванні людей (за допомогою яких можна визначити статус людини, професію). Доцільним буде після аналізу порівняти картину з іншим твором того періоду, це допоможе доповнити знання про період часу. Доцільно провести історичний аналіз картини «Хліб» Т. Яблонської, яку можна використати на уроках з історії України у 10 та 11 класах при вивченні тем, які стосуються «Колективізації» та «Жіночої праці». Визначаємо з учнями, хто зображений на картині, який настрій у героїв картини. Рядом проблемних питань аналізуємо, чи можна визначити професію жінок, яку роботу вони виконують, які умови праці. А також визначаємо, з чим пов'язане те, що на картині зображена тільки жіноча праця.

При аксіологічному аналізі картини важливо наголошувати учням, що не достатньо висловитися чи подобається твір мистецтва чи ні. Натомість важливим є саме обґрунтування та особиста думка учня щодо досліджуваного

твору, ця думка має бути аргументованою та підтвердженою. Важливо, щоб учні не суто технічно описували твір мистецтва, а аналізували зображене, робили припущення та давали оцінку зображеному.

Не варто звертати основну увагу на формальний аналіз твору мистецтва, нам важливо дослідити твір з точки зору історичного аспекту і використати його як візуальне джерело.

Сучасна освіта вимагає посилення міжпредметних зв'язків та інтеграції. Тож необхідним є інтеграція історії з іншими дисциплінами. Беззаперечно, історія як навчальний предмет має зв'язки абсолютно з кожним предметом навіть з фізикою та математикою. На основі роботи з картиною, можна встановити міжпредметний зв'язок з музичним та образотворчим мистецтвом, художньою культурою, літературою. Адже багато творів живопису писалися на сюжети літературних творів, або це можуть бути портрети авторів. Доцільним буде проведення інтегрованого уроку з історії та української літератури при вивченні творчості письменників, або історичних творів.

Традиції використання наочних засобів, існували ще з часів зародження педагогіки, коли не існувало письма або закладів освіти. Навіть тоді виникала потреба у наочній опорі осмислення минулого. Зараз існує безліч форм, методів та прийомів роботи з картинами на уроці, але варто підмітити що всі вони залежать від творчості та креативності вчителя та його бажання залучати живопис на уроки з історії.

Цікавим методом на уроці історії у роботі з аналізом картини є метод «Продовж історію за картиною». Учням необхідно проаналізувати сюжет зображеного та придумати завершення історії. Доцільним буде поділити клас на групи. Так, кожна група буде мати можливість озвучити свою власну історію, і клас вибере найкращу і найдоцільнішу. Дещо схожий метод «Склади розповідь за картинами», де учням пропонується декілька картин і на основі них складається розповідь про зображені події чи осіб. Ці методи дозволять активізувати фантазію та творче мислення учнів, це допоможе їм зануритись в епоху, що вивчається. До прикладу, на уроці з історії України у 8 класі, при

вивченні теми козацтва доцільно буде використати картину О. Сластьона «Проводи на Січ», перед тим охарактеризувавши, яку подію зображено на картині та героїв картини, визначити чи присутній на картині символізм та прихований зміст. Після чого, використавши метод «Продовж історію за картиною», надати можливість учням довершити картину власною розповіддю, використовуючи раніше вивчені поняття.

Іншим цікавим методом є «Живе мистецтво». Суть якого - в реальному оживленні картини і відтворення зображеного учнями. Даний метод потребує ретельної попередньої підготовки: необхідно підібрати вбрання, яке буде схоже на зображене, підібрати деталі, які зобразив художник. Однак цей метод є надзвичайно цікавим для учнів, бо вони беруть безпосередню участь у творенні самого мистецтва. Граючи імпровізований перфоманс, учні сприймають та переживають образ, вчать аналізувати та відчувати те, що хотів передати художник на полотні. Доцільно даний метод використати на прикладі картини І. Рєпіна «Запорожці пишуть листа султану» у 8 класі при вивченні теми «Запорозька Січ у II половині ХУІІ століття. Іван Сірко» [111]. Додатковим завданням для учнів може бути написання листа султану Магомету IV, опираючись на вивчені події та поняття з теми.

Зараз важливо персоналізувати історію, пов'язувати її з реальними особами, які власне і творили історію. Адже історія не може бути безособовою. Тому саме на уроках історії, залучаючи твори живопису, ми формуємо цей образ. І традиційні способи викладання, не можуть повністю впоратися із цим завданням. «Інтеграція образотворчого мистецтва та історії дають учням наочність, можливість оживити свою уяву, закріпити та сформувати історичні образи» [64, с. 26].

Для персоналізації історії доцільним є метод «Озвуч героїв полотна». Доцільним є для сюжетних, історичних та побутових картин, де обов'язково зображена дія героїв. Завдання учнів придумати та скласти діалог, який буде дотичним до теми уроку та відповідно до суті зображеного. Це дозволить учням спробувати оживити героїв картини та уявити те, що вони відчували в

той момент. Наприклад на уроці у 10 класі з історії України при вивченні теми «Антирелігійна політика радянської влади», навівши приклад антирелігійних радянських плакатів, доцільно запропонувати учням проаналізувати картини М. Пимоненка «Великодня утренья», та картину К. Трутовського «Колядки в Україні», таким чином охарактеризувавши місце релігії у житті українства.

Творчим є метод «Лист художнику». Завдання вчителя перед застосуванням цього методу є якомога ближче познайомити учнів з деякими моментами життя художника, цікавими фактами з біографії та творчості. Тобто зацікавити учнів з історичною постаттю. Завдання учнів - написати лист історичній особі (у даному випадку це художник або митець). У листі учні можуть передати свої емоції та враження від творчості, можуть висловити свою оцінку художніх творів. Завдання можна доповнювати, до прикладу: у листі необхідно виразити особливості епохи у якій творив митець, висловити свою точку зору щодо загальновідомих подій його біографії та творчості тощо. Дане завдання допоможе активізувати творчість учнів, закріпить та систематизує раніше вивчений матеріал. А також даний метод сприяє формуванню мовленнєвої, інформаційної, загальнокультурної компетентності, що є не менш важливим. До прикладу, після вивчення творчості К. Білокур у 11 класі, варто запропонувати учням спробувати написати лист художниці, де вони зможуть висвітлити свої думки щодо її життєвої долі та творчості, адже саме через лист, який свого часу написала К. Білокур світ дізнався про її творчість.

Цікавим методом є «Художній аукціон», суть якого полягає у наступному: заздалегідь вчитель дає випереджувальне завдання для учнів дослідити та проаналізувати декілька картин, відповідно до теми уроку та навчальної програми. Учні самостійно шукають інформацію про авторів картин, про історію їх написання, про життя та долю художників. На уроці учитель виступає аукціоністом. Дехто з учнів виступають аукціонерами, а інші учасниками аукціону. Лотами аукціону є навчальні картини. Коли учитель оголошує лот та його вартість, завдання учасників аукціону дати найбільш

повну інформацію про картину. Завдання аукціонерів аналізувати судження учасників аукціону, і саме аукціонер визначає, хто дав найбільш розгорнутішу думку про даний твір, і саме той учень «купує» даний витвір. Цей метод можна удосконалити, наперед визначивши приблизну вартість цих картин, обговорити з учнями ціноутворення творів мистецтва, та як формуються ціни на мистецтво. Даний метод націлений на розвиток та формування інформаційної, економічної, мовленнєвої компетентності, а також сприяє формуванню в учнів власних суджень, та вмінню висловлювати свою точку зору. Покращення та удосконалення даного методу залежить від творчості та рівня майстерності вчителя. Наприклад, на уроці з всесвітньої історії у 10 класі при вивченні теми «Нові стилі у мистецтві» доцільно буде використати даний приклад, залучивши картини світових представників різних напрямів модернізму у живописі: С. Далі, П. Пікассо, Е. Мане, К. Моне, Е. Мунк та інших. Даний метод допоможе залучити якомога більше прикладів картин, що допоможуть зрозуміти зміни, які відбулися у мистецтві на початку ХХ століття.

Надзвичайно важко уявити сучасний урок з історії без наочності, а саме без образотворчого мистецтва, яке «увібрало в себе найкращі риси епохи в яких створений той чи інший витвір мистецтва» [92, с. 8]. Використовуючи методи наочності, необхідно модернізувати їх відповідно до вимог сучасності. До того ж, інформаційно-технологічний процес розвивається з надзвичайною швидкістю і з'являються нові продукти, які спрямовані на створення графічних об'єктів, які безперечно можна пристосовувати до уроків з історії.

Насправді зараз наш світ дуже мінливий, ми не можемо передбачити, як зміниться світ та суспільство через декілька років, бо вже відчуваємо на собі невідконтрольний технологічний прогрес, що надзвичайно швидко змінюється. «Разом з стрімким технологічним процесом змінюються завдання, які стоять перед закладами загальної середньої освіти, основна мета яких – виховувати майбутнє покоління громадян, яке буде адаптоване до нових

викликів життя. Знання, які зараз дає українська освіта, мають бути в першу чергу практичними» [94, с. 66-67].

Саме тому необхідно модернізувати методи та прийоми використання наочності. Не варто зупинятися лише на аналітичному описі. Зараз методика роботи з історичною картиною на уроці є різноманітною завдяки впливу інноваційних технологій, які дозволяють не обмежуватися тільки словесними та аналітичними методами навчання. Такі інноваційні методи будуть сприяти кращій мотивації учнів до досягнення нових знань.

Для середніх класів цікавим методом є «Історичні пазли». Зараз існує безліч платформ, які дозволяють з будь якого зображення зробити гру-пазл, це може бути історична карта, пам'ятка архітектури, портрет історичної особи або твір живопису. Пазли доцільно використовувати, як інтерактивну вправу для систематизації та закріплення інформації. Зручним у використанні є онлайн сервіс Jigsawplanet – який дозволяє створювати та генерувати власні пазли. Дана платформа передбачає безкоштовний доступ, а також, сервіс зберігає всі раніше зроблені роботи. Сервіс генерує пазли різні за складністю, та кількістю частинок пазлів і їх форми. Зручним є те, що автор може надавати загальний доступ до роботи декільком учасникам, що зручно застосовувати на онлайн-уроках. Даний метод доцільно використати для того, щоб покращити пам'ять учнів та навички розпізнавання історичних осіб, до прикладу на уроці узагальнення з історії України у 8 класі після вивчення теми «Національно - визвольна війна українського народу» [111] можна використати пазли портретів соратників Б. Хмельницького.

Багатофункціональною у застосуванні на уроках історії є онлайн-платформа Google Arts & Culture (Мистецтво та культура від корпорації Гугл). Інструменти даної платформи дозволяють знаходити репродукції картин високої якості з детальним описом та інформацією до них. За допомогою даного сервісу можна відвідати віртуальні виставки і колекції відомих художніх галерей та музеїв світу. Сервіс пропонує 3D реконструкції арт-об'єктів, віртуальні екскурсії чудесами світу, та історичними пам'ятками. До

того ж, сайт містить інтерактивні опції, можливість реконструювати картини та твори образотворчого мистецтва. Також є можливість розмалювати відомі картини та історичні пам'ятки світу. Зараз платформа прогресивно оновлюється та укладає угоди з різними музеями та галереями світу, що дозволить ще більше розширити функціонал сервісу, який вже налічує можливість переглянути експозиції 151 музею 40 країн світу. До прикладу, на уроці у 7 класі з історії України доцільно провести віртуальну екскурсію собором Софії Київською та розглянути приклади живопису Київської Русі. Також дану інновацію можна використати на уроці у 6 класі при вивченні теми «Первісного мистецтва», розглянувши 3D реконструкцію печерою Альтаміра та проаналізувавши приклади первісного мистецтва (Додаток Д).

Якщо брати до уваги цифрове мистецтво, то на уроках історії, воно дозволяє познайомити учнів з новими формами, методами та інструментами роботи з мистецтвом. Освіта повинна «йти в ногу з часом» і оновлювати застарілі методи шляхом введення інноваційних технологій. Це стосується також і тем пов'язаних з культурою та мистецтвом.

Одним з цікавих методів роботи з картинами та художнім мистецтвом є використання технології технології GAN (Generative adversarial network). Перш за все технологія GAN – це своєрідне оживлення портретних картин або фотографій за допомогою фоторедакторів на основі штучного інтелекту. Дана технологія надає зображенням ефекту реальності та дозволяє оживлювати мистецтво. А також оживлювати та надавати відчуття реальності можна з будь-якому портрету історичної особи. Застосування технології GAN на уроці історії буде мати мотиваційний ефект на учнів. Тому доцільніше застосовувати дану технологію саме на мотиваційному етапі уроку. Оскільки це зацікавить учнів до вивчення нової теми. Також можна познайомити учнів з темою, яка буде вивчатися, голосом митця або історичного діяча. Зараз існує безліч програм, які дозволяють створювати відеоролики та фотографії у стилі GAN. До прикладу, платформа українських розробників - це My heritage та застосунок Reface, за допомогою якого можна змінювати та оживляти

обличчя у відео та GIF. За допомогою них оживити історичний портрет можна за декілька секунд. Українські розробники наполягають на назві даної технології *reface* або ж GAN, однак не Deep-Fake, стверджуючи, що останнє поняття має під собою негативний політичний контекст.

Існують безліч прикладів залучення даної технології до мистецтва, і варто назвати деякі з них, які також можуть зацікавити учнів. Перший - це використання технології GAN на міжнародній мистецькій виставці у одному з найстарших музеїв світу – Цинцинатті у США. Це дозволило привернути увагу суспільства до відвідування музеїв мистецтв та виступило своєрідним маркетинговим ходом. Ще одним цікавим прикладом є використання технології *reface* на художній виставці «Життя Сальвадора Далі». Організатори заходу цифровізували та оживили Сальвадора Далі на основі його фотографій та відеофрагментів з життя художника. У відеоролику Сальвадор Далі постав в абсолютно реальному образі з озвученням, що привернуло увагу та зацікавило громадськість художньою виставкою. Технологія GAN все ще тільки розвивається, та набуває своєї актуальності і залучення до сфери мистецтва. Дану технологію доцільно застосувати на уроці з історії України у 8 класі при вивченні теми «Національно-визвольна війна» на прикладі картини М. Івасюка «В'їзд Б. Хмельницького у Київ» та пов'язати цю картину з дослідженням історичного документа «Програма розбудови держави» (Додаток Ж).

Слушною думкою на підтвердження тези є твердження німецького мистецтвознавця Вальтера Бенджаміна, який зазначав «мистецтво, і взагалі культура – воно є продуктом інтеграції та взаємодії технологій та суспільства, що неминуче роковане на зміну та розвиток» [15, с. 17]. Мистецтво оновлюється з розвитком суспільства та вбирає в себе кращі риси та основи суспільства, в якому розвивається. Якщо говорити про сучасне мистецтво, яке розвивається в епоху сучасних інформаційних технологій, то воно не може бути позбавлене нових технологій та цифровізації.

Продовжуючи тему цифровізації, можна навести приклад інноваційного методу роботи з картинами як 2D і 3D анімація. Актуальність комп'ютерної анімації зараз надзвичайно зростає та використовується майже в усіх галузях, починаючи від маркетингу до залучення в освітній процес. Уроки історії – не виняток, адже вивчаючи теми культури та мистецтва, можна створювати двовимірні та тривимірні анімовані об'єкти. Можливості 2D і 3D дозволяють досягти реалістичності історичних образів або об'єктів відповідно до визначеної теми. Зараз дво – та тривимірна анімація оточує нас всюди, у фільмах, відеоіграх, рекламі тощо. І це обумовлює актуальність використання даної технології та її інтеграцію у освітній процес. За допомогою 2D і 3D анімації можна змінювати та оживлювати твори живопису, створювати 3D макети пам'яток архітектури та скульптури, також - 3D персонажів у ролі історичних осіб. Технології 2D і 3D тісно пов'язані з гейміфікацією освіти, створення навчальних ігор та онлайн-квестів. Зручними у використанні програмами та платформами які дозволяють працювати з технологіями 2D і 3D є: Toon Boom Harmony, Adobe Animate та надзвичайно популярний застосунок Dragon Bones (Додаток 3).

Проблемним є також те, що учні втрачають інтерес та мотивацію до вивчення біографії історичних та культурних діячів. Тому нагальною є потреба оновлення наявних методів навчання. Цікавим способом залучення учнів та підвищення їх мотивації до вивчення життєпису історичних осіб є метод «Ребрендинг історичної особи». Зараз надзвичайно актуальним є осучаснення історичних осіб, одним з недавніх прикладів є робота франківського дизайнера Назара Дубіва, який у 2020 році створив дизайнерський колаж, де оновив образ історичних осіб до сучасного стилю. «Ідея дизайнера була в тому, щоб осучаснити історичних осіб, і позбавити їх стереотипного сприйняття далекого і невідомого образу, а якомога наблизити їх до сучасності» [101]. Дана робота викликала неоднозначне сприйняття, дехто був обурений і сприймав це як спотворення класичного образу. Однак змінюючи і осучаснюючи зовнішній вигляд та образ історичних осіб на

зображенні, ми не знецінюємо вклад історичної особи у історичний розвиток суспільства. Навпаки, це може слугувати чудовим прийомом мотивації на уроках історії. Використати даний метод можна у 10 класі на уроці з історії України при вивченні теми «Українська революція», модернізувавши вигляд діячів Центральної ради та інших важливих постатей даного періоду (Додаток І). Таким чином це сприятиме кращому запам'ятовуванню та формуванню яскравого образу історичного діяча у пам'яті учнів.

Ще одним прикладом при вивченні творчості художника є створення його профілю в соціальній мережі і підбір тематичного контенту дотичного до творчості художника. Прикладом завдання є, вивчаючи творчість художників шістдесятників, створити тематичні акаунти у соцмережах та заповнити профілі відповідно до фактів з їх біографій та творчості, написати дописи, в яких буде відображено біографічні факти. Також можна дати завдання учням за допомогою світлини або мему передати сенс художнього твору митця або певний факт з біографії. Також можна зробити виклик з створенням кришміток на одну з тем культури. Важливо, щоб вчитель також був залучений до такого завдання, він власне і покаже приклад, як міг би виглядати профіль у соціальній мережі тої чи іншої історичної особи.

Вивчаючи минулі епохи, інколи в учнів виникають відчуття далекості та нереальності цих подій, з'являється почуття відчуження від історичних осіб, тому саме завдяки таким методам можна осучаснити історію та історичних осіб, роблячи ці образи якомога живими та реальними.

Ще одним з методів роботи з картиною може бути шифрування назви картини за допомогою Еможі (емоджі, смайл). Зараз емоджі виступають практично основним методом комунікації у соціальних мережах, коли за допомогою одного смайлу інколи можна передати сенс цілого речення. На жаль, емоджі зараз замінюють справжню комунікацію між підлітками, однак з розвитком інформаційно-технологічного процесу, зупинити цей процес практично не можливо. Натомість, можна спробувати використати їх з навчальною метою, разом з учнями зашифрувати назви картин, або за

допомогою емоджі передати напрям творчості художника, деякі моменти, які стосуються біографії митця, та дати можливість іншими учням словесно відгадати, що було зашифровано під емоджі. Однак, важливо використовуючи даний метод, проговорювати з учнями важливість живого спілкування, та те що жодні емоджі і цифрові смс-повідомлення не здатні передати живого спілкування.

Ще цікавим методом роботи з картиною виступає створення GIF-зображень. Взагалі, «GIF – це анімовані, рухливі зображення, які вперше були створені ще у 1987 році» [93, с. 55]. Зображення у GIF-форматі доречно використовувати, коли учні починають вивчати нові стилі та напрями мистецтва, що сформувалися в конкретній епосі. Представляючи анімоване зображення, яке характеризує певний стиль, можна дати завдання учням підібрати назву стилю або напрямку, який найбільше підходить під GIF-зображення. Також можна зробити GIF-словник, в якому будуть анімовані зображення, які стосуються теми уроку. За допомогою таких зображень учні можуть вести розповідь та відтворювати ключові поняття, які вивчалися на уроці. Найбільш зручною платформою, де легко створювати GIF, є GIPH. За допомогою цього сайту можна самостійно створювати GIF на будь-яку тематику, також на сайті є можливість створювати меми за допомогою вже готових шаблонів, сайт також має наявність додаткових можливостей: до прикладу додавання тексту, редагування зображення тощо. Також варто відзначити, що створення та поширення GIF, є не новим явищем, існує безліч вже готових анімованих зображень, які легко віднайти на пошукових ресурсах: Reaction GIFs, GIF Bin, та безпосередньо в розширенні Google – GoogleGIFs. За допомогою технології GIF-зображень можна оживити художні картини, це можуть зробити також учні, буде надзвичайно цікаво оживити до прикладу звірів Марії Приймаченко при вивченні творчості художниці у 11 класі в курсі «Історії України».

Відносно новим прийомом з анімації зображення є сінемаграфіка, по суті це ті самі GIF-зображення, однак основна їх відмінність у тому, що у

сінемаграфіці - не все зображення є анімованим, а тільки окрема деталь, на якій потрібно зосередити увагу глядача. Доцільно використовувати цей прийом роботи з зображенням, коли до прикладу на картині, де зображені декілька осіб варто виділити когось окремо, або це також може стосуватися фотографії.

Часто теми з культури, а особливо живопису важко систематизувати у свідомості учня. Інколи учням важко співвідносити приклади картин до окремих стилів та напрямів, та запам'ятати авторів картин. Тому тут в допомозі вчителя буде створення інтелект-карт. «Технологія створення інтелект-карт або mind maps, полягає у створенні структурованої-схеми, де від основної теми або проблеми йдуть відгалуження, які доповнюють головну ідею» [93, с. 58] . Інтелект-карта - чудовий спосіб зобразити великий обсяг інформації, яку важко запам'ятати та систематизувати у свідомості. Доречно буде створювати такі інтелект-карти, які будуть в нагоді одинадцятикласникам у підготовці до зовнішнього незалежного оцінювання, а саме під час повторення пам'яток образотворчого мистецтва, які є обов'язковими для розпізнавання майбутніми абітурієнтами. Окрім цього, за допомогою інтелект-карти зручно систематизувати картини за напрями, жанрами, авторами, схожими особливостями.

З досвідом дистанційного навчання учні все більше звикли вести комунікацію у соціальних мережах за допомогою смс-повідомлень, емоджі та відносно нової функції - стікерів. (з англ. наклейка). Надзвичайно популярні стікери стали у застосунку для обміну повідомлень - Telegram, де є безліч стікерів на будь-яку тематику. За допомогою стікерів користувачі коментують повідомлення, діляться емоціями та передають свої думки. Однак можна створювати стікер-паки в соціальних мережах з навчальною метою. Цікавим завданням буде створити тематичний стікер-пак, який буде передавати основну інформацію, яка вивчалась під час вивчення, до прикладу, теми «Стили у мистецтві ХХ століття». Є можливість створювати дотепні стікери, у яких будуть фігурувати митці даного періоду та їх характерні риси у творчості.

Вчитель натомість зможе створити свої стікери, за допомогою яких згодом може підбадьорити учнів або відреагувати на виконане завдання. Даний метод особливо актуальний під час дистанційного навчання, що зможе підвищити їх мотивацію до навчання. До того ж, стікер-паки тепер надзвичайно легко створювати і це займає декілька хвилин. Стікери можна створювати у застосунках Viber, Telegram, а також за допомогою спеціальних додатків, як до прикладу Sticked (Додаток К). Однак, важливо перед використанням цього методу проговорити з учнями основні правила про дотримання авторських прав та правил безпечного користування соціальних мереж, створення і поширення власного продукту на просторах Інтернету.

Ще одним цікавим методом є створення мемів – зображення гумористичного характеру. Зараз меми створюються на будь-яку тематику, але даний прийом можна використати також з навчальною метою.

Широкої популярності в освіті набувають імерсивні методи у навчанні, що сприяють кращій мотивації. Зупиняючись на понятті імерсивних технологій, варто зазначити, що поняття імерсія означає занурення. Тобто дана «технологія полягає у зануренні у віртуальний світ, та полягає у взаємодії реального та віртуального» [19, с. 64]. Однак, варто розуміти, що технологія віртуальної реальності та доповненої реальності суттєво відрізняються. До прикладу для впровадження віртуальної технології в навчання необхідна наявність спеціального програмного забезпечення, та спеціальних гаджетів таких як, спеціальні шоломи та окуляри для повного занурення у віртуальний світ. А от для використання технології доповненої реальності часом достатньо лише смартфона. Дана «технологія дозволяє проектувати цифрові об'єкти, зображення, текст поза гаджетами та пристроями» [100]. Інструменти доповненої реальності активно залучаються та впроваджуються в освітній процес, вони здійснюють сучасну революцію у нових підходах та методах навчання школярів. Технологію доповненої реальності можна застосовувати при вивченні художнього та образотворчого мистецтва. Дану технологію доцільно застосувати, наприклад, на уроці з всесвітньої історії у 8 класі при

вивченні теми «Високе Відродження. Розвиток європейської науки», де за допомогою додатка доповненої реальності можна побачити та проаналізувати винаходи Леонарда да Вінчі (Додаток Л).

На етапі систематизації або під час перевірки знань учнів доцільно використовувати інтерактивні вправи спрямовані на розпізнавання, аналіз та запам'ятовування візуальних зображень, творів образотворчого мистецтва тощо. Для даної роботи найкраще підійдуть такі платформи як: Wordwall, TonyTool, Genially. Інструменти та функціональні можливості даних платформ дозволяють створювати гейміфіковані завдання, тести та квести на розпізнавання візуальних зображень.

Також чудовим методом роботи з живописом та творчістю митця є створення ілюстрованої книжки. Створювати книжки на уроці історії можна будь-яких видів: книжка-панорама (з об'ємними вставками), скетч-бук (з намальованими образами та ілюстраціями, і доповненням тексту), сторі-бук (де більше переважає текст, але історії супроводжуються ілюстраціями), арт-бук, комікс. Комікси - стали ще одним видом роботи з графічними візуальними зображеннями. Через поєднання тексту та графічних об'єктів, учні можуть створювати свої власні історії на основі навчального матеріалу. Зараз «комікси відносяться до галузі графічного дизайну. Комікси є надзвичайно популярними серед підлітків, через свою простоту прочитання, наявність великої кількості ілюстрацій, які мотивують до читання» [33, с 236-237]. Доцільним буде запропонувати учням метод творчого проекту, а саме створення ілюстративної книжки у 11 класі після вивчення теми мистецтва шістдесятників, де учні зможуть проявити власну творчість і спробувати намалювати репродукції деяких картин. Створення ілюстрованої книги допоможе систематизувати знання учнів з теми, також учні зможуть проявити свою творчість, фантазію. Такі завдання учні можуть створити власноруч, а також за допомогою веб-застосунку Book Creator - це простий у використанні інструмент, для створення електронних книг, що містить розширений функціонал.

Якщо говорити про практичність мистецтва, то зараз важко оминати тему монетизування мистецтва. Особливо, мова йде про NFT-мистецтво. Важливою вимогою сучасної освіти є її практичність та зв'язок з життям. Часто до мистецтва ставляться як до чогось другорядного, та такого, що не має практичної цінності особливо у сучасному житті. Однак, це не зовсім так. По-перше, галузь мистецтва зазнає діджитизації та діджиталізації, однак не слід плутати ці два поняття. Діджитизація має на меті оцифрування будь-яких творів мистецтва і перетворення їх у цифровий контент. А вже діджиталізація має на меті повністю переформатування та трансформацію мистецтва у цифрове. «Мистецький твір NFT – це витвір мистецтва цифрового формату. NFT – мистецтво не є взаємозамінним, як до прикладу криптовалюта - біткоїн, де можна обміняти один на інший. NFT – зображення не можливо обміняти на інше, бо воно є унікальним та неповторним витвором. До прикладу оцифровану картину художника не можливо обміняти на її копію» [NFT змінюють світ цифрового мистецтва?]. NFT – мистецтво має на меті вирішити ще одну проблему - це створення копій та підробок. Власник NFT-зображення має авторські права і може розпоряджатися нею як своєю власністю і також передавати права власності. Отримуючи токен, тобто право власності на певний цифровий товар, власник отримує можливість здійснювати різні операції з товаром, включаючи його продаж і отримуючи таким чином заробіток. «Через відносно недавню свою появу, NFT беззаперечно вплинуло на мистецький світ. У вересні 2021 року було введено нове поняття - це ультра-сучасне мистецтво, чим власне і є NFT» [96].

Інноваційність NFT полягає у переосмисленні права власності у галузі мистецтва, де абсолютно зберігаються авторські права, і є менший ризик копій та підробок творів мистецтва. Це ще раз підтверджує, по-перше - несправедливість того, що будь-хто може отримати безкоштовно контент «залитий» в мережу Інтернет, та просто скопіювати і розповсюдити авторський контент. По-друге, важливість авторського права у цифровому просторі, так як цінуються оригінальні твори мистецтва на відміну від

спотворених копій. Багато галерей та музеїв визнають NFT як форму сучасного мистецтва, одним з першим це прийняв Британський національний музей. На прикладі NFT можна показати вплив цифровізації на галузь культури та дослідити власне практичність мистецтва для сучасного суспільства. Приклад NFT-мистецтва можна використати на уроці у 11 класі з всесвітньої історії при вивченні теми «Основні тенденції сучасної культури та мистецтва» [103], продемонструвавши учням зразки цифрового мистецтва, та пояснивши суть створення токенів та живопису NFT.

Варто згадати, ще про один український проєкт, який має на меті популяризацію мистецтва - «Мистецтво хоче знайомитись», створений агенцією Postmen і покликаний у приверненні уваги до мистецтва та творів живопису. Розробники створили чат-бот у Telegram, Facebook, Messenger, де усі охочі могли дізнатись більше про той чи інший твір мистецтва, на даний момент у чат-боті представили сотні зразків образотворчого мистецтва, які актуальні для використання на уроках історії.

Підсумовуючи, хочеться ще раз наголосити, що зараз надзвичайно важливо, щоб випускник закладу загальної середньої освіти був готовий до викликів життя. Отож важливо надавати учням практичні знання, які знадобляться їм у житті. Навчання через мистецтво дає додаткові знання для учня, що знадобляться йому у майбутньому, а саме: критичний аналіз, просторова уява, творчість, креативність, відчуття смаку та естетики, загальнокультурна обізнаність. Функція сучасної освіти - це не тільки розвиток та формування в учнів почуття естетики, розуміння особливості культури різних епох, але й особистісне зростання кожного учня. Також важливою вимогою є прищеплення цікавості та мотивації до навчання, адже від ставлення до навчання залежить якість освіти та бажання вивчати нове. А це, в свою чергу, безпосередньо впливає в майбутньому на якість спеціалістів та професіоналів своєї справи в нашій державі, що виступає основним пріоритетом сучасності. Засоби живопису та прийоми мистецтва на уроках з

історії здатні зацікавити учнів культурними цінностями та особливостями української нації та світової культурної спадщини.

Отже, важливо, щоб робота з живописом на уроках історії не була пасивною. Необхідно залучати нові творчі методи роботи з картиною, за допомогою яких учні зможуть проявити свою творчість, розвинути особистісне ставлення до мистецтва та активізувати свою увагу до навчального матеріалу. Серед таких методів ми виділяємо: «Оживи картину», «Художній аукціон», «Продовж розповідь за картиною» тощо. Прийом проблемних питань, аналізу, співставлення, порівняння. Проте варто зазначити, що зараз створюється безліч нових методів навчання. В учителів з'являється якомога більше інструментів прищепити любов до знань, та, зокрема, до вивчення історії в учнів. Цифрові технології з надзвичайною швидкістю впроваджуються в сферу освіти. Можливості, які дає цифровізація мистецтва виступають також інструментами та засобами покращення мотивації, які необхідно залучати до сучасних уроків історії. До прикладу: створення анімації творів живопису серед яких 2D і 3D технології та GIF, використання GAN-технологій тощо. Все це має на меті посилити мотивацію учнів до навчання історії, активізувати їх увагу та покращити сприйняття нового навчального матеріалу.

РОЗДІЛ 4

ТВОРЧИСТЬ ХУДОЖНИКІВ 1960-Х РОКІВ ЯК ЗАСІБ МОТИВАЦІЇ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Одним із основних завдань сучасного українського закладу загального середньої освіти є виховання свідомого покоління сучасних українців, патріотів своєї держави, які виявляють повагу до своєї історії та культурних надбань. Відповідно до основних нормативних документів щодо ЗЗСО, серед яких є Наказ МОН України щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання наголошує на важливості виховання учнів на основі «духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності» [10]. Також відповідно до Закону України «Про освіту» та Концепції Нової української школи «виховання є невід’ємною складовою освітнього процесу, є наскрізним процесом» [10]. Виховна мета має бути реалізована на всіх уроках з історії, в тому числі й при вивченні тем присвячених культурі.

Виховання національної самобутності не можливе без звернення до української культури, а саме живопису та художнього мистецтва, що яскраво відображають автентичність та неповторність українського народу в усіх його виявах. Вчителі історії мають підкреслювати, що мистецтво творять особистості, то ж необхідним є вивчення долі митців, адже їх переживання, особиста доля так чи інакше впливало на їх творчість. Аналізуючи життєпис митця, ми дізнаємося про епоху, коли творив художник, про особливості тогочасного суспільства його цінності та пріоритети. Також, біографію митців можна використовувати з виховною метою, щоб на прикладі життєвої долі або притаманних рис, вчинків діяча виховати ставлення, сприйняття учнів відповідно до мети уроку.

Продовжуючи тему нашого дослідження, хочеться зазначити, що предметом мотивації вивчення історії, виступає вивчення живопису крізь призму життєвого шляху митця. Для ілюстрації даного твердження, ми пропонуємо дослідити можливості аналізу біографії та творчості культурних діячів, як засобу мотивації. Культуру творять особистості, а тому вивчати живопис та його можливості для мотивації навчання без дослідження їх творців не є комплексним. Для цього ми зупинимось на творчості художників епохи «Шістдесятництва». Адже в творчості шістдесятників простежується продовження традицій українського мистецтва минулої епохи, а також основні ідеї та засади художників-шістдесятників, що мали неабиякий вплив на наступні покоління українських митців. Зрештою не проста доля українських митців буде цікавою учням, оскільки художники стали прикладом протистояння радянській владі, яка ненавиділа як прояви індивідуальності і творчого таланту, так і українську самобутність.

Шістдесятники – це плеяда української інтелігенції, митців, які працювали у другій половині 1950-х – 1960-х років. У своїй діяльності шістдесятники проявляли яскраво виражену громадянську українську позицію. Вони являли собою культурну опозицію стосовно усталених тоталітарних та соціалістичних догм радянської влади та суспільства. Серед активних учасників шістдесятників були: письменники, поети, режисери, музиканти, журналісти, театральні діячі, художники. Це було абсолютно нове покоління митців, яке прагнуло змінити погляд на мистецтво. Як зауважувала М. Коцюбинська, шістдесятники «...починали на геть спустошеному, зденаціоналізованому полі...» [40, с. 6].

У творчості художників-шістдесятників простежується свобода творчого самовираження, мистецький плюралізм, людина та її життя виступає найвищою цінністю. Значний вплив на мистецтво шістдесятників чинили культурні зміни та ідеї європейських країн, а також особливе значення мала культура «Розстріляного відродження», мистецтво «бойчукістів». Також у тематиці творчості художників з'являються теми, які розкривають раніше

замовчувані події у часи Й. Сталіна, до прикладу тема Голодомору, репресії проти української інтелігенції, патріотичний образ Т. Шевченка. Окрім художньої творчості, митці влаштовували тематичні вечори, зустрічі однодумців з різних галузей, таким чином обмінювалися ідеями, формували світогляд. Варто підкреслити найголовніше – художники-шістдесятники відстоювали у свої творчості українську культурну національну самобутність, беручи мотиви з фольклору, історії, літератури. Як зазначає І. Жиленко, «основою шістдесятництва був пошук нового: засобів, світогляду» [24, с. 123]

Однак важливо розуміти, що не всі митці 60-х років були причетні до явища «шістдесятництва», тобто «можна належати до цього покоління, але не бути шістдесятником» [56, с. 32]. З іншого боку, деякі імена плеяди художників-шістдесятників є не несправедливо забутими. Часто художників-шістдесятників згадують опосередковано при вивченні явища «шістдесятництва». Однак художники були одними з основних осіб у русі шістдесятництва, виражаючи культурний протест та вияв свободи безпосередньо на своїх полотнах. Вони відіграли принципову роль у мистецтві супротиву. Українські національні цінності та ідеї стали провідними в їх творчості.

Явище шістдесятництва не було масовим, як зазначав В. Стус «..мало нас, дрібнесенька щопта..» [57, с. 33]. У нашому дослідженні ми спробуємо навести представників плеяди художників-шістдесятників, а саме: А. Горську, В. Зарецького, О. Заливаху, Б. Плаксія, В. Кушніра, Л. Семикіну, Г. Севрук, Л. Панченко. А також наведемо цікаві факти з біографій художників та практичні методи, які мають на меті підвищити допитливість та мотивацію в учнів при аналізі творів живопису.

Варто розпочати з А. Горської, вона була не тільки талановитою художницею, але й активною громадською та культурною діячкою. Факти із її біографії мають значний мотиваційний потенціал. Зокрема, те що А. Горська була однією з організаторів Клубу творчої молоді «Сучасник». Алла Горська товаришувала з багатьма представниками шістдесятництва з різних галузей як,

літератури, театру, музичного мистецтва. Серед кола її оточення були: В. Симоненко, Л. Танюк, В. Стус, М. Вінграновський. Окрім художньої творчості, А. Горська вела активну громадську діяльність. Разом з В. Симоненком та Л. Танюком займалася пошуками місць поховань жертв НКВС у Биківнянському лісі. У листопаді 1970 р. Аллу Горську було жорстоко вбито за нез'ясованих обставин. Однією з найбільш вірогідних версій є причетність до смерті А. Горської КДБ через розкриття фактів масових розстрілів у Биківні. Однак офіційної версії загибелі художниці немає, адже всі справи до 1990 р. було утилізовано. Чоловік А. Горської Віктор Зарецький зазначав: «...позиція Алли Горської дратувала радянську владу, вона визначила її як націоналістку та антирадянщицю» [27, с. 129]. Після загибелі А. Горської, Є. Сверстюк писав: «Коли її вбили, то кожний з нас усвідомив, що і його в якомусь сенсі було вбито» [4, с. 33].

Алла Горська була однією з найяскравіших постатей художнього шістдесятництва. Її називали «об'єднуючим центром» [7, с. 154] та «душею шістдесятництва» [1, 110]. Є. Сверстюк писав: «Частіше ми всі зустрічалися у Алли Горської... вона була дуже важливою особою...» [4, с. 37]. Також, є згадка, що «..вона була неординарна та яскрава у своїй творчості, це проявлялося навіть у її стилі одягу, вона почала вектор мужності митця в тоталітарній системі» [60, с. 155].

Основна суть її полотен відображається у листі до Опанаса Заливахи, художниця пише: «...я працюю, щоб мистецтво було сучасним, українським та представляло свій народ. Мистецтво, яке представляє свою націю.. ніхто не може звалити...» [24, с. 48].

Саме шістдесятники відродили традицію покладання квітів до пам'ятника Шевченка у Києві з приводу перепоховання Кобзаря. Саме за активної участі А. Горської дана традиція підтримувалася кожного року. Шевченко був неабиякою важливою постаттю у творчості художників-шістдесятників, а саме символом свободи та ідейним натхненником. А тому

образ Т. Шевченка присутній практично у всієї плеяди художників-шістдесятників.

У художній творчості А. Горської можна простежити мистецькі мотиви бойчукістів, звернення до української етнографії та народного фольклору. Окрім станкових творів, художниця працювала з монументальним живописом, створювала вітражі та мозаїки. Однією з найвідоміших робіт художниці є спільне створення вітражу разом з О. Заливахою, Л. Семикіною, Г. Зубченко, Г. Севрук в 1964 році, у холі Київського національного університету до 150-річчя Т. Шевченка (Додаток М). Після огляду вітражу секретарем з ідеології В. Бойченком роботу було знищено як «ідеологічно ворожу», через зображення Т. Шевченка та цитати з його твору 1859 року «Подражаніє 11 псалму» - «...Возвеличу Малих рабів отих німих!..» [44, с. 60]. Висновки комісії оргбюро (Шаталіна, Фрідмана і Панфілова) були наступними: «...вітраж – ідейно-ворожий витвір. Тракткування Шевченка занадто формальне, і неспівставне з образом Кобзаря. Ми повинні строго засудити недостойне ставлення членів Спілки Горську і Семикіну до відповідальності» [65, с. 335].

Аналіз вітражу «Шевченка» може застосовуватись у 11 класі на уроці з історії України при вивченні тем: «Народження опозиційного руху», на практичному занятті «Феномен шістдесятництва» та темі «Розвиток українського мистецтва 1960-х років» [103]. Доцільно використати прийоми історичного та мистецького опису при аналізі даного твору живопису. Методом «Мозкової атаки» можна визначити ряд наступних питань: Що закарбували в образ Т. Шевченка митці? Чому вітраж був сприйнятий як «ідейно-ворожий»? З якою метою використана цитата з твору Т. Шевченка? Доцільним буде використати метод «Круглого столу», щоб визначити чому більшість художників-шістдесятників зверталися до творчості Т. Шевченка. Окрім даного твору, варто проаналізувати з учнями ще один твір художниці, а саме портрет Василя Симоненка. Доцільно використати аксіологічний аналіз, запитуючи учнів: Що саме ви відчуваєте дивлячись на дану картину? Як ви

можете оцінити використання кольорів, в яких зображений портрет? Яку оцінку ви можете дати зображеній постаті В. Симоненка, яким він постає на полотні?

Разом з своїм чоловіком В. Зарецьким та іншими художниками Алла Горська створила дивовижні мозаїки у Маріуполі, Донецьку.

У творчості Віктора Зарецького відображено особливість Донеччини. Більшість його робіт присвячені праці шахтарів. Це зумовлено і тим, що рідним містом, де народився та виріс художник, був Донецьк, тож з дитинства В. Зарецький мав можливість спостерігати за важкою працею українських шахтарів. Варто назвати приклади картин, що власне ілюструють особливості шахтарської праці, це: картини «Донбас», «Шахтар», «Місто праці» та інші. Художник створив свій власний стиль «метафоричних бачень», де через метафоричні ідеї передав суспільну дійсність. Також, В. Зарецького прийнято вважати одним із основоположників українського фольклорного стилю у живописі 60-х років. Віктор Зарецький надихався зразками напряму мистецтва «наївного» українського живопису, яскравими представницями якого були К. Білокур та М. Приймаченко. Варто зупинитися на творчості даних художниць, адже їх творчість також вивчається за навчальною програмою у ЗЗСО. Серед проблемних питань варто виокремити: Чому донецький художник став представником саме фольклорного стилю серед шістдесятників?

Наївне мистецтво яскраво відбиває культурну самобутність народу, воно розвивалося не чітко в професійних рамках художнього мистецтва, а відповідно до колективної культурної свідомості, відображало почуття українства. Мистецтво «наїву» - унікальне явище, яке притаманне українському суспільству та культурі, воно відбиває і найбільш точно передає особливості культури українства.

Наївне мистецтво дуже легко сприймається учнями, зокрема – творчість Марії Приймаченко. Художниця працювала у 1960-х роках, хоч вона не належить до плеяди шістдесятництва, вона є представницею унікального напряму українського живопису – наїву. Наведемо приклад картини

художниці, а саме твір який стосується «Чорнобильського бестіарію»: картину «Атом» (Додаток Н) художниця написала перед трагедією на Чорнобильській атомній електростанції 1986 року. На звороті картини авторка залишила підпис «Господін Рейган, На цю картину подивися і удумайся, яка ця Атом важка і тяжола і нерозумна...» [31, с. 178]. Приклад даної картини доцільно використати при вивченні теми «Соціально-економічне становище періоду «перебудови»» [103] з історії України, та теми «Загострення «холодної війни»» з всесвітньої історії у 11 класі. Для аналізу картини необхідно використати прийом аналізу, за яким варто охарактеризувати яким художниця зобразила атом? Застосовуючи форму групової роботи, методом «Акваріум» визначаємо з учнями: що мала на меті художниця звертаючись до президента США Р. Рейгана?. За допомогою кейс-методу, визначаємо, чи доцільно вважати, що картина М. Приймаченко «Атом» була передбаченням трагедії на ЧАЕС?

Пишучи свої картини, художниця надихалася українською культурою, традиціями, особливостями українських вірувань, міфів, світогляду. Її творчість проіннята національним духом, яке абсолютно не піддається канонам академічного мистецтва. Дитина інтерпретуючи картину Марії Приймаченко, аналізує її по-своєму, враховуючи свою фантазію, світогляд, естетичний смак, сприймаючи через індивідуальний досвід.

Ще однією представницею наївного мистецтва, що згодом вплинуло і на роботи шістдесятників, була – Катерина Білокур. Значним мотиваційним потенціалом є особиста доля К. Білокур. Народилася і виросла юна художниця у невеликому селі Богданівка. Хист до малювання у Катерини проявився змалечку, однак ніхто не підтримував її захоплення. Заняття малюванням родина Катерини вважала дурощами та не серйозною справою. Свої перші пензлі художниця виготовляла з підручних матеріалів. І так світ не дізнався б про талановиту художницю, якби не один випадок, коли Катерина Білокур почула пісню Оксани Петрусенко по радіо і написала лист виконавиці. Написавши лист, до конверту художниця прикріпила малюнок, де зобразила

гроно калини на полотні. На щастя, лист дійшов до свого адресата, Оксана Петрусенко захопилася листом та малюнком художниці, також цей малюнок показала Василю Касіану, Павлу Тичині. Згодом вдалося відшукати художницю. І так склалася доля, що роботи художниці-самоучки були відправлені на мистецьку виставку у Парижі, де роботи української видатної художниці побачив Пабло Пікассо, що у захваті від творчості К. Білокур сказав: «Якби ми мали таку художницю, то змусили б весь світ за неї заговорити» [5]. Приклад творчості К. Білокур доцільно навести на уроці в 11 клас при вивченні теми «Культура повоєнних років» з історії України. Одним з методів при вивченні життєвого шляху та творчості К. Білокур можна використати «Сторітелінг». Суть якого полягає, у розповіді творчого та життєвого шляху художниці від першої особи. Творчим завданням може бути написання есе на тему «Чи згодні ви з твердженням П. Гончара, що «якби всі українські художники отримали професійну художню освіту, то в Україні не було такого напряму як наївне мистецтво»? [5].

Повертаючись до характеристики творчості В. Зарецького, варто зауважити, що мистецтво наїву, неабияк вплинуло на живопис художника, це простежується в багатьох його роботах. Після трагічного вбивства А. Горської художник переживав творчу кризу і відновив свою художню діяльність тільки у 1980-х роках.

Представником шістдесятництва був також Опанас Заливаха. Перш за все, варто сказати, що О. Заливаха зустрівся з жорстокістю тоталітарного правління ще у дитинстві, коли разом з сім'єю був змушений тікати на Далекий Схід від Голодомору 1932-1933 рр. Перебуваючи майже тридцять років на чужині (у Іркутську, Санкт-Петербурзі), тільки у 1961 р. художник повернувся на свою Батьківщину. Для дітей цікавим є проблемне питання: Як не втратити Батьківщину на чужині? Центральним образом творчості Опанаса Заливахи є постать Т. Шевченка, що відображена як на полотнах, так і мозаїках художника. Художник О. Заливаха відчув на собі наслідки інакомислення у мистецтві 1960-х років. У 1965 р. почалися обшуки у помешканні художника,

і згодом митця було відправлено відбувати покарання за «антирадянську пропаганду». Після повернення з таборів художник продовжив свою справу та приєднався до дисидентського руху. У своїх творах мистецтва художник не полишав втілювати свою любов та пошану до української історії та держави. Опанас Заливаха створив серію портретів українських культурних діячів серед яких портрет Т. Шевченка, Г. Сковороди, Л. Українки, свого товариша – В. Стуса. Вважається, що саме О. Заливаха перший зобразив В. Стуса на полотні. Варто відзначити, що О. Заливаха наголошував на неабиякому впливі мистецтва «бойчукізму» на його твори, так в одному з листів до А. Горської, художник пише: «...підвалини українського сучасного мистецтва є саме Бойчук...де у творах головна домінанта – людина...» [1, с. 220].

Постать Опанаса Заливахи може вивчатися учнями 5 класу у курсі «Вступу до історії України та громадянської освіти» при розгляді теми «Історія України в пам'ятках і пам'ятниках. Пам'ятки історії рідного краю». На прикладі пам'ятнику О. Заливасі в Івано-Франківську можна виконати з учнями міні-дослідження (Додаток П). Дослідити постать О. Заливахи, його вплив на культурно-мистецьке життя Івано-Франківська. А також на практичному занятті «Феномен українського шістдесятництва» [103] у 11 класі з історії України доцільно буде проаналізувати історичний документ «Протокол обшуку в будинку художника О. Заливахи від 28 серпня 1965 року» [6] (Додаток Р). Визначити: Про що свідчить документ? Відповідно до змісту документу визначте мету обшуку? Навіщо пошукові служби проводили обшуки у квартирах шістдесятників? Чи можете ви назвати схожі приклади радянської політики? Дослідити проблемне питання: Чим загрожували «шістдесятники» радянському режиму?

Окрім того, картину О. Заливахи «Калнишевський» (Додаток С) можна використати у 8 класі з історії України при вивченні теми «Ліквідація гетьманства і козацького устрою в Україні» [111]. Використовуємо історичний та мистецький аналіз та прийом проблемних запитань. Наприклад: Як зобразив художник останнього кошового? Що найбільше привертає вашу увагу на

картині? Що символізує двоголовий орел зі зброєю?. Окрім того, можна використати портрети діячів «Лесі Українки», «Григорія Сковороди», «Тараса Шевченка», проаналізувавши, які образи культурним діячам надав художник. Звертаючи увагу на портрет Т. Шевченка, важливо проаналізувати з учнями образ поета, які риси надав йому художник, чим це було зумовлено, а також приховані символи на картині у образах матері.

При вивченні розділу «Україна в період системної кризи радянського ладу (1965–1984)» [103] у 11 класі на уроці з історії України доцільно буде використати картину О. Заливахи «Розвинутий соціалізм», зокрема, при вивченні даного поняття. Спираючись на картину, за допомогою методу «Дерево рішень» визначити проблемне питання «Чи вірним буде твердження, що розвинутий соціалізм є ідеологією Радянського Союзу?».

Заслуговує уваги ще одна картина О. Заливахи, а саме «Українська мадонна», яку буде доцільно використати при вивченні у 11 класі до тем, що стосуються сучасності України та початку повномасштабної російсько-української війни, використавши для порівняння сучасну картину «Київська мадонна в метро». Застосувавши прийом порівняння та співставлення, варто з учнями проаналізувати образ української матері і його зміну впродовж років.

Особливу увагу хочеться звернути на життя та творчість талановитої бучанської художниці-шестидесятниці та модельєрки Любов Панченко. Художниця працювала з різними видами образотворчого мистецтва, серед яких монументальний, декоративно-прикладний, станковий живопис. Дивовижно майстерними є ескізи одягу виконані Л. Панченко. Окрім художнього мистецтва, художниця займалася активною громадською діяльністю, влаштовувала тематичні вечори, вшанування пам'яті діячів України та пам'ятних дат української історії. Художниця була неймовірно творчою особистістю. Цікавим є факт з її життя «влітку до Любиної хати прийшов їй знайомий народознавець Василь Скуратівський і віддав їй знайдене ним пташеня ворони. Любов Михайлівна вигодувала та приручила пташку, вороненя піросло і, приручене, часто сиділо на плечі у хазяйки, що у

поєднанні з її чорною, як смола, косою створювало незабутній художній образ.» [3, с. 7]. Любов Панченко пережила репресивну радянську владу, однак не витримала сучасну російську. Під час повномасштабної російсько-української війни, у лютому 2022 року будинок видатної художниці в Бучі було знищено російською армією (Додаток У). Після окупації Бучі та перенесеного майже місяця голодування художниця померла. Як зазначив А. Федорук, «...Буча і вся Україна збідніли на ще один щедрий, неповторний талант...» [98]. У творчості Л. Панченко відображається вся багатогранність українського мистецтва. Художниця змальовувала українські етнічні мотиви, використовуючи яскраві кольори.

Мотиваційними методами вивчення біографії митців на прикладі творчості Л. Панченко можуть бути наступні: на уроці з історії України в 11 класі на практичному занятті «Феномен шістдесятництва» разом з учнями можна пройти навчальний-онлайн квест, присвячений життю та творчості Л. Панченко (Додаток Ф). Після квесту обговорити ряд проблемних питань: Які символи художниця закарбовувала у своїх творах? У якому виді образотворчого мистецтва Л. Панченко проявила себе найбільше? Назвіть приклади. Також цікавим творчим методом дотичним до творчості Л. Панченко буде створити постер-аплікацію «Творчість художників-шістдесятників», що буде мати на меті систематизацію вивченого з теми, або використати вправу «Художник в коробці» (Додаток Х).

Мало хто згадує серед художників-шістдесятників ім'я Бориса Плаксія, а це талановитий художник-монументаліст 60-х років. Він працював разом з А. Горською, В. Зарецьким, Г. Зубченко та іншими. Художник створив дивовижні портрети культурних та історичних діячів. Він у своїх полотнах виходив за рамки соцреалізму. Багато монументальних творів, на жаль, є втрачені, однак деякі роботи все ж збереглися у Донецьку, Києві та інших містах України. На уроці з історії України в 11 класі на практичному занятті «Феномен шістдесятництва» необхідно проговорювати з учнями на важливості збереження пам'яток українського мистецтва, власне

мотиваційним методом буде створити онлайн-карту збережених пам'яток монументального мистецтва художників-шістдесятників. А також, використовуючи метод «Шкала думок», визначити шляхи збереження творів монументального живопису у сучасній Україні. Також доцільним буде запропонувати учням 11 класу на уроці з історії України створити творчий проект після вивчення теми сучасного українського мистецтва - дослідити проблему знищення пам'яток української культури, що зараз чинить російська армія.

На прикладі творчості Бориса Плаксія, можна простежити як змінювався образ Т. Шевченка у живописі шістдесятників, використавши картину «Посмертна маска Т. Г. Шевченка» Б. Плаксія та серію картин Шевченкіани О. Заливахи провести аксіологічний та мистецький аналіз. Наприклад: Порівняйте образ Т. Шевченка, яким на полотнах постає письменник? Які політичні події вплинули на зміну образу Т. Шевченка на портретах шістдесятників? Що мали на меті художники передати через образ Т. Шевченка?

Ще однією представницею шістдесятництва є Галина Севрук, що походить з відомого українського роду Григоровичів-Барських. Цікавим є факт, що Г. Севрук народилася та провела все своє дитинство в Узбекистані, не знаючи української мови. Тільки у 1930-х роках, Галина Севрук разом з родиною переїздить до Харкова, а згодом до Києва. Українську мову художниця опанувала самостійно адже, як сама зазначала, «як можна називати себе українським художником не знаючи української мови, літератури та історії? ...» [30, с. 80]. Доказом того, що художники-шістдесятники намагалися показувати важливість української історії, традицій та мови підкреслює і лист Алли Горської до свого батька, в якому вона пише: «..коли починаєш розмовляти по-українськи, починаєш думати українською..» [1, с. 16].

Своїх однодумців Галина Севрук знайшла у Клубі творчої молоді «Сучасник», де познайомила з багатьма представниками українського

шістдесятництва, серед який була краща подруга художниці – А. Горська. Також Г. Севрук познайомилася з українським істориком М. Брайчевським, якого все життя цінувала як друга та наставника. Галина Севрук була одна з небагатьох хто підписав «Лист 139-ти», який був спрямований проти скасування переслідувань та репресій української інтелігенції радянської тоталітарною системою. Як зазначає сама художниця, відповідь радянської влади була раптовою: «...мене, Аллу Горську та Люду Семикіну, виключили зі спілки, як злочинниць...хто покався то їх не покарали. І лише три жінки – уперті, зарозумілі і беззахисні були покарані владою...»[60, с. 155]. Більшість робіт, які створювала мисткиня, надалі були заборонені та знищені владою. Однак, попри все, художниця не відмовлялася від символічних українських мотивів у свої роботах. Після загибелі своєї подруги, намалювала полотно «Пам'яті А. Горської. Трембіти», «На цвинтарі». Галина Севрук у своїх творах хотіла закарбувати історію України, і прикладом цього слугує монументальне панно «Місто на семи горбах», де художниця зобразила основні моменти Київської Русі. Дане панно було створено у Київському готелі «Турист» у 1985-1987 роках. У 2020 р. панно було демонтовано і зараз розміщено у Консистерії Софійського архітектурного ансамблю. Художниця померла у лютому 2022 році, залишивши після себе дивовижну колекцію унікального мистецтва.

Приклади картин Г. Севрук можна використати на уроці з історії України у 7 класі при вивченні теми «Київська Русь у другій половині XI - першій половині XIII століття» [111]. Спираючись на панно «Місто на семи горбах» та застосовуючи метод «Складана картинка», учні досліджують події зображені на панно. Одна група учнів досліджує моменти, які стосуються раннього розвитку Київської Русі, називає зображені історичні події, та пояснює чому саме ці події закарбовані на панно, інша група досліджує події пов'язані з правлінням Володимира Великого, третя група – Ярослава Мудрого.

Не так давно, у січні 2021 року, померла ще одна представниця художників-шістдесятників – Людмила Семикіна. Вона була співавторкою вже згаданого вітражу «Шевченка». У 1968 р. Л. Семикіна також підписала лист протесту радянській владі, за що була виключена зі Спілки художників разом з А. Горською, Г. Севрук. Окрім станкового малярства, Людмила Семикіна працювала у монументальному та прикладному мистецтві, створювала ескізи для українських кінофільмів, серед яких «Захар Беркут». Художниця разом з Любов'ю Панченко створила стрій відповідно до історичних традицій у фільмі «Скіфський степ» (Додаток Т).

Використати живописні ескізи Л. Семикіної та Л. Панченко можна на уроках з історії України на прикладі їх ескізів українського національного строю. При вивченні тем присвячених українському національному вбранню, а також на уроці з історії України у 11 класі при вивченні розділу «Творення нової України» доцільним буде використання прикладу автентичного національного українського строю і спотвореного образу українського костюму внаслідок періоду радянщини. На основі прийому порівняння та проблемних питань визначити: Де представлений автентичний образ українця? Що зумовлювало зміни автентичного національного строю? Чому образ «шароварщини» є чужим для українського народу? Для учнів які проявляють хист до малювання та графіки можна дати творче завдання: Зобразити сучасний образ українців з використанням автентичних рис українського національного строю.

Ще одним з яскравих особистостей шістдесятництва та засновником Клубу «Сучасник» є Веніамін Кушнір. Своє кредо художник сформував так: «Я український художник, і моя творчість повинна бути національною» [60, с. 102]. У його творчості відображалися ідеї філософії Г. Сковороди, Т. Шевченка, мистецькі мотиви та ідеї О. Архипенка та М. Бойчука. Веніамін Кушнір до кінця свого життя не зрадив своїх головних ідей та принципів – а саме пропагування національної культурної ідентичності українства у творах мистецтва. У творчості художника перевалювало почуття відповідальності за

зображення історичної сутності та змалювання національних мотивів у зображенні України. Художник часто подорожував українськими Карпатами, де надихався місцевими людьми, звичаями, культурними традиціями та згодом передав це на своєму полотні. Почав активну малярську діяльність художник у Львові, де написав своє перше відоме полотно «Богдан Хмельницький з військом». Після чого художник переїздить до Дніпра, де викладає у художньому училищі. Однак згодом, переїхавши до Києва, починається новий етап у творчості художника. Веніамін Кушнір знайомиться з В. Симоненком, Є. Сверстюком, А. Горською, О. Заливахою та іншими. Його соратником стає саме Опанас Заливаха, про це згадує і дружина художника - Галина Кушнір: «... у вересні 1965 року, якраз і почалися перші арешти. Ми поверталися з Карпат через Івано-Франківськ, де приходимо до будинку Заливахи – двері запечатані. Ніхто з сусідів нічого не хотів казати, тільки М. Фіголь сказав нам, що Опанаса Заливаха заарештовано. Все це надзвичайно підкосило Веніаміна. Головне його питання було «Чому Опанаса посадили, а мене ні?» - переймався він» [46, с.132].

Всі ці події відбилися безпосередньо в його подальшій творчості, а саме у його картині «Гвалтована Україна», де художник зобразив репресивні каральні органи радянської влади, та і саму суть всієї тоталітарної системи на полотні. Співзвучною з тією картиною став автопортрет художника, де Веніамін Кушнір зобразив себе на фоні потоку радянського люду, а він рухається проти течії людей, тримаючи та оберігаючи долонею свічку. Постать Т. Шевченка теж відбилася у творчості В. Кушніра, автор зобразив пророка у білій тозі, надавши таким чином символізму образу Т. Шевченка. Використав також і цитату письменника «І мертвим, і живим...».

Впродовж життя митець не мав жодної авторської виставки. Його творчість незаслужено є маловідомою і зараз. Станом на 2022 р. ми не маємо жодної повної збірки творів художника. Більшість робіт автора є втраченими. Це ще раз підтверджує важливість вивчення діячів мистецтва та наголошення

на необхідності збереження зразків мистецтва та творів живопису, що уособлюють українську ідентичність та унікальність.

Приклади картин Веніаміна Кушніра можна використати на декількох уроках. До прикладу на уроці з історії у 10 класі, при вивченні проблеми праці жінок у Радянському Союзі можна навести приклад для розгляду картину «Емансипація» (Додаток У). Спираючись на картину за допомогою кейс-методу, визначаємо трактування рівності жінок у радянському суспільстві. Також визначаємо роль жінки у Радянському Союзі. Для порівняння образу жіноцтва можна навести ще одну картину творчості даного художника «Матері». Завдання для учнів можуть бути наступними: за допомогою методу «Мозкової атаки» визначаємо проблемні питання: Що символізують образи жінок на обох картини? Чи можуть ці образи бути співставними у одній епосі? Який образ жінки є більш доцільнішим для характеристики радянської епохи?

На уроці у 10 класі з історії України при вивченні явища «Розстріляного Відродження» можна запропонувати для аналізу учням картину В. Кушніра «Митець і генерал». Доцільним буде завдання для учнів самостійно визначити назву картини. Можна використати прийом бесіди, щоб учні поділилися своїми думками щодо зображеного на полотні. Також за допомогою методу «Акваріуму» учні досліджують такі проблемні питання: кого В. Кушнір закарбував на полотні? Кого з відомих культурних діячів ви бачите на картині? Які символи використав художник для підсилення зображеного?

Ще однією картиною В. Кушніра, яку варто використати для аналізу учням є «Автопортрет із свічкою» (Додаток Ю). Особливістю даної картини є яскрава ілюстрація сутності радянської ідеології та заангажованості суспільства як маси, де людина яке йде проти цієї течії яскраво виділяється на їх фоні. Робота з даною картиною, може використовуватися у 10 та 11 класах з історії України, на темах, що розкривають засади радянського суспільного життя, вплив радянської ідеології на суспільства, роль митців плеяди «шістдесятництва» на культурний розвиток України тощо. Аналіз картини повинен супроводжуватися коментарями вчителя та проблемними питаннями,

до прикладу: яким постає радянське суспільство на художній картині? Який образ втілений для зображення митця? Які приховані символи можна побачити на картині? Що символізує запалена свічка у руках Веніаміна Кушніра? Чому дану картину автор назвав автопортретом? Для творчого завдання доцільно буде створити ілюстрований постер, про біографію і творчість митця (Додаток Я).

Отож, як бачимо, духовній основі шістдесятництва не міг відповідати напрям соцреалізму, що заперечував різноманітність жанрів, творчу свободу та самовираження. У 60-х роках ХХ століття український живопис почав відроджуватися, після репресованого та «розстріляного» мистецтва 1930-х років, опираючись на нього та запозичуючи з творів живопису «Розстріляного Відродження» символічний зміст, митці шістдесятники творили нову культуру. Митці почали звертатися до основ авангардизму, в якому працювали українські художники початку ХХ століття, такі як А. Архипенко, М. Бойчук. На початку 1960-х років почалися кардинальні зміни у формах та виявах всіх видів мистецтва. Започатковувалися руйнування усталених соціалістичних, радянських догм. Однак так звана «відлига», а насправді «еволюційний тоталітаризм», виявився короткочасною ілюзією, яку замінив новий репресивний режим «неосталінізму» Л. Брежнєва, який посилив нові репресії серед української національної еліти.

Художники-шістдесятники за допомогою мистецтва – як головного свого інструменту, намагалися впливати на пробудження національної свідомості українців. За допомогою засобів живопису зверталися до історії України, та зображали найголовніші сторінки історії на полотні. Дана теза є надзвичайно важливою у реалізації триєдиної мети уроків з історії у ЗЗСО, де історія вивчається комплексно, в тому числі і на прикладі живопису. На наш погляд, роль творів живопису як засобу мотивації часто недооцінюють. Про це свідчить також другорядне застосування картин як способу ілюстрації підручника, однак не як самостійне джерело аналізу та отримання інформації. У даному розділі, опираючись на компетентнісний підхід, реалізацію

проблемного, особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходу ми спробували на практичному прикладі показати, як крізь призму особистого шляху та творчості художників-шістдесятників, в якій проявилася любов до України та їх жага зберегти українську унікальну культуру, реалізувати мотиваційний компонент уроку, та пробудити цікавість в учнів до вивчення історії.

ВИСНОВКИ

Зараз проблема мотивації учнів до навчання учнів є надзвичайно актуальною. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні відбуваються пошук новітніх методів навчання, які мають на меті активізувати увагу та мотивацію учнів на уроках історії. Увага методистів та вчителів активно звертається на вдосконалення технологій та прийомів навчання. Особливо необхідним наразі є опора навчальної діяльності учнів на триєдину мету уроку, діяльнісний, проблемний та особистісно-орієнтований підхід. І одним з таких інструментів є наочний матеріал, а особливо – живопис.

В ході нашого наукового дослідження, ми підкреслили, що твори живопису виступають цінним історичним джерелом, при аналізі якого ми маємо змогу охарактеризувати культурні та історичні особливості минулої епохи. Безумовно кожний жанр живопису містить особливу закарбовану на полотні інформацію. Нами було виокремлено, що робота з історичними джерелами займає важливу роль на уроці, сприяє критичному мисленню та розвиває ряд компетентностей. Окрім того, вивчаючи живопис, ми активізуємо зацікавленість в учнів історичним минулим, що безпосередньо сприяє мотивації до навчання. Загалом, зараз зростає актуальність до вивчення місця наочного матеріалу на уроках історії, інтеграція та залучення мистецтва а також використання всіх наявних інструментів та можливостей, що сприяють мотивації учнів, тож нами було проаналізовано ряд наукових досліджень що висвітлюють дану проблему.

Досліджуючи роль живопису та картин на уроці, ми виокремили її універсальність, адже картина може виступати самостійним джерелом вивчення нового матеріалу, а може доповнювати розповідь, ілюструвати важливі моменти історії, а також знайомить учнів з художнім минулим людства. Окрему увагу варто звернути на те, що живопис виступає мотиваційним чинником навчання, через який проявляється особистість

кожного учням, його смаки, вподобання, розвивається емоційний інтелект та формуються естетичні почуття.

Особливу увагу варто звернути на шляхи використання та залучення живопису на уроки історії. В ході дослідження, ми висвітлили та охарактеризували доцільні технології, методи та прийоми роботи з картиною, які будуть сприяти кращій мотивації до навчання учнів. Серед яких, значну увагу приділили інноваційним методам, адже з швидким розвитком сучасних технологій є потреба впровадження новітніх технологій до навчання, та оновлювати застарілі монологічні методи роботи з картиною та мистецтва зокрема. В ході наукової роботи, ми звертали увагу на те, щоб охарактеризувати та показати найбільш доцільні приклади використання методів та прийомів, прикладів живопису на практиці. Окреслили та проаналізувати інтерактивні та творчі методи роботи з живописом, які вимагають активних дій та максимальної залученості учнів на уроці. Охарактеризували та навели приклади використання таких методів: «Продовж історію за картиною», «Живе мистецтво», «Озвуч героїв полотна», «Лист художнику», «Художній аукціон», «Інтерактивні пазли». Серед інноваційних методів окреслили: застосування на уроках історії технології GAN, віртуальних екскурсій, анімації творів живопису за допомогою 2D і 3D, GIF, ілюстрованих інтерактивних книг, коміксів тощо. Охарактеризували на конкретних прикладах навчальні прийоми роботи з живописом, серед яких виділили: аналіз, порівняння, співставлення, аналогія.

Варто зазначити, що охарактеризувати всі періоди розвитку живопису та охарактеризувати їх особливості і способи залучення до освітнього процесу практично неможливо. Тож ми спробували на основі творчості представників художників-шістдесятників навести конкретні приклади залучення живопису на уроках з історії. Окрім того, висвітлили важливість вивчення та аналіз життєвого шляху та долі художників, що безпосередньо мало неабиякий вплив на творчість. На основі вивчення життєвої долі митця, його вчинків реалізується і виховна мета уроку, а також це активізує та привертає увагу до

навчальної теми. На прикладі творчості художників-шістдесятників яскраво простежується особливість українського художнього мистецтва, адже саме плеяда художників-шістдесятників увібрала у себе кращі мистецькі традиції минулого, а їх творчість має неабиякий вплив і на сьогоднішній день. Когорта шістдесятників протистояла тоталітарній радянській владі, яка насаджувала панівний стиль соціалістичного реалізму, натомість змальовувала у своїх творах культурну автентичність та історію українського народу. На жаль, деякі твори даного періоду були втрачені та знищені радянською владою, що безпосередньо робить сучасна російська влада, маючи на меті знищити культурні фонди України. Тому, у ході нашого дослідження ми звертали увагу на проблему збереження мистецьких зразків, що виступає також способом активізації та привернення уваги учнів до даної проблеми.

Загалом, з цього слідує, що твори живопису виступають цінним джерелом історії та важливим інструментом навчання. На що звертають увагу і провідні науковці та методисти. Використання живопису важливе з ряду причин, серед яких важливо виокремити їх творчий потенціал, за допомогою якого на уроках історії активізується творчість учнів, розривається їхнє особистісне ставлення до мистецтва, а також, що є основним – живопис виступає потужним інструментом мотивації навчання історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Опубліковані документи і матеріали

1. Алла Горська. Червона тінь калини. Листи, спогади, статті. Київ: Спалах ЛТД, 1996. 240 с.
2. Життєпис мовою листів. Епістолярна спадщина Алли Горської. Упорядник Людмила Огнева. Донецьк, 2013. 518 с., URL: https://torba.infoua.net/files/60nyky/Zhyttjepys-movoju-lystiv_Alla-Horska_LOgneva_2013.pdf (дата звернення: 03. 05. 2022)
3. Любов Панченко: повернення: альбом. Київ-Харків: Видавець Олександр Савчук, 2021. 270 с.
4. Ми обрали життя. Розмова з Євгеном Сверстюком. Бунт покоління. Розмови з українськими інтелектуалами. Київ: Дух і літера, 2004. 332 с.
5. Білокур Катерина. Я буду художником: докум. оповідь у листах художниці, розвідках Миколи Кагарлицького. Київ: Спалах ЛТД, 1995. 368 с.
6. Протокол обшуку в художника Опанаса Заливахи від 28 серпня 1965 р. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/29535> (дата звернення: 03. 05. 2022)
7. У моєму житті було так багато добра... Розмова з Михайлиною Коцюбинською. Бунт покоління. Розмови з українськими інтелектуалами. Київ: Дух і літера, 2004. 332 с.

II. Нормативно-правові документи

8. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України. №898. Київ, 2020. 30 вересня. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 06. 06. 2022)

9. Лист Міністерства освіти і науки України щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2021/2022 навчальному році. № 1/9-482. Київ, 2021. 22 вересня. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-shkolah-u-20222023-navchalnomu-roci> (дата звернення: 06. 06. 2022)

10. Лист Міністерства освіти і науки України щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2022/2023 н. р., № 1/9105-22. Київ, 2022. 10 серпня. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-vihovnogo-procesu-v-zakladah-osviti-u-20222023-n-r> (дата звернення: 06. 06. 2022)

11. Національна стратегія розвитку освіти в Україні. Указ Президента України. № 344/2013. Київ, 25 червня 2013 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 06. 06. 2022)

12. Оновлення навчальної програми «Історія України. Всесвітня історія. 6 – 11 класи». Наказ Міністерства освіти і науки України. №698. Київ, 2022. 03 серпня. URL: <https://mon.gov.ua/ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/14.history-5-9klas-21.05.2017-finish.doc> (дата звернення: 06. 06. 2022)

III. Монографії та статті

13. Авер'янова Н. Мистецька еліта України: Алла горська в когорті шістдесятників. *Українознавство*. 2014, № 1(7). 9 с.

14. Альохіна Г.М. Якість освіти у контексті сучасних трансформацій вищої освіти. *Вища освіта України. Тематичний випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу»*. Київ, 2014. №3. С. 124-127.

15. Андрущенко І. Сучасні інформаційні технології та інновації в мистецтві та їх впровадження в заклади вищої мистецької освіти. *Художні практики початку XXI століття: новації, тенденції, перспективи: збірник*

наукових праць. Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва та дизайну імені Михайла Бойчука. Київ, Випуск 1. 2019. С. 15-22.

16. Барб-Галль, Ф. Як розмовляти з дітьми про мистецтво. Пер. з фр. Софії Рябчук. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. 192 с.

17. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 160 с.

18. Баханов К. О. Організація особистісно орієнтованого навчання. Порадник молодого вчителя історії. Харків: Основа, 2008. 159 с.

19. Гапончук Т. Сучасні технології та інновації у мистецькій освіті. *Художні практики початку ХХІ століття: новації, тенденції, перспективи: збірник наукових праць*. Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва та дизайну імені Михайла Бойчука. Київ, Випуск 1. 2019. С. 63-77.

20. Гіптерс З. Мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання. *Рідна школа*. 2001. № 9. С.60-63.

21. Десятов Д. «Використання картин історичної тематики на уроці: створення образів чи міфів? *Історія в школах України*. 2007. №5. С.17 – 23.

22. Десятов, Д. Використання картин історичної тематики на уроці: створення образів чи міфів? *Історія в школах України*. Київ, 2007. №2. С. 17-23.

23. Десятов, Д. Методичні прийоми роботи з портретом. *Історія в школі: Науково-методичний журнал*. Київ, 2007. №6. С. 4-7.

24. Жиленко І. Homo feriens. Київ, 2011. 816 с.

25. Журавльова Л. П. Психологія емпатії. Житомир: Видтво ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 328 с.

26. Запаско Я. П. Пам'ятки книжкового мистецтва : каталог стародруків, виданих на Україні. Львів: Вища школа, 1981. 136 с.

27. Зарецький О. Алла Горська під ковпаком КДБ. Антиукраїнська спрямованість спецоперацій. *Українознавство*. 2010. № 4. С. 127 – 133.

28. Зарецький О. Українські шістдесятники і хрущовська відлига в етнокультурному просторі СРСР. *Сучасність*. 1995. №4.
29. Калакура Я. Класифікація джерел із всесвітньої історії як дослідницький метод. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць*. 2015. Вип. 15. С. 185-197. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2015_15_20
30. Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років. Київ: Либідь, 1995. 130 с.
31. Корогодський Р. Душа українського шістдесятництва. Червона тілька калини. Листи, спогади, статті. Київ: Спалах ЛТД, 1996. 240 с., іл. С. 167 – 178.
32. Керевер А. Проблеми адаптації до цифрового мультимедійного середовища. Права на відтворення і права на публічне сповіщення. Авторське право і суміжні права. Київ: Ін Юре, 2001. Кн. 2. 135 с.
33. Кобенко А. Комікс як особлива візуальна мова. *Художні практики початку XXI століття: новації, тенденції, перспективи: збірник наукових праць*. Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва та дизайну імені Михайла Бойчука. Київ, Випуск 1. 2019. С. 236-238.
34. Ковалевська О. О. Зображення крізь віки: іконографія козацької старшини XVII–XVIII ст. Київ: Ін-т історії НАН України, 2014. 314 с.
35. Козинець В. П. Живопис на уроках історії. Київ: Радянська школа. 1969. 108 с.
36. Козир А. В. Основні тенденції розвитку мистецької освіти на сучасному етапі. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2016. Вип. 3.Т С. 25–37. URL: http://pptma.dn.ua/les/2016/3/4.Kozyr_s.25-37.pdf (дата звернення: 03. 08. 2022)
37. Комаров Ю. «Запам'ятовується назавжди!» (З практики використання політичних карикатур у шкільному викладанні історії). *Історія в школах України*. 2004. №1. С.15 – 20.
38. Комаров Ю. Як зробити карикатуру промовистим джерелом на уроці: методичні рекомендації й практичні поради. *Історія і*

суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. Київ, 2011. № 11. С. 2-3.

39. Коменський Я. А. Велика дидактика. Закони добре організованої школи. Київ : Центр учбової літератури, 2006. С. 155-185.

40. Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість. Київ: Дух і літера, 2009. 584 с.

41. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика. Київ: Промінь, 2006. 432 с.

42. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії. Харків: Основа, 2005. 192 с.

43. Ніколаї Г. Ю. Методологічні пошуки у сфері мистецької освіти. *Актуальні питання Мистецької освіти та виховання: збірник наукових праць*. Суми: Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. Вип. 1(1). С. 3–17.

44. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія. Київ: Вища школа, 2003. С. 6– 7.

45. Отич О. М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти. Чернівці : Зелена Буковина, 2009. 440 с.

46. Охрімович А. З когорти шістдесятників. *Сучасність*. № 12 (380), 1992. С. 129 – 136. URL: https://nlu.org.ua/resources/nashi_vydannya/b-pleiada.pdf (дата звернення: 09. 10. 2022)

47. Панченко В. І. Мистецтво в контексті культури. Київ, 1998. 192 с.

48. Перрі Г. Не бійтесь галерей. Пер. з англ. А.Ящук. Київ: ArtHuss, 2017. 113 с. URL: https://balka-book.com/files/2020/06_05/14_18/u_files_store_6_6727.pdf (дата звернення: 26. 05. 2022)

49. Песталоцці Й. Г. Вибрані педагогічні твори. Харків: Радянська школа, 1938. 340 с.

50. Приходько А. С. Інновації в навчанні історії: погляд крізь століття *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Київ, 2011. Вип. 8. С. 119-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2011_8_22 (дата звернення: 06. 05. 2022)
51. Ржепецький Л.А. Формування національної свідомості школярів у процесі вивчення культури українського народу на уроках історії України. *Наукові праці. Педагогічні науки*. Вип 15. Миколаїв: МДГУ ім. П. Могили, 2003. 160 с.
52. Розгон О.В. Віртуальна версія музею як засіб впровадження цифрових технологій. *Право та інноваційне суспільство*. 2019. № 2 (13). URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/15430> (дата звернення: 09. 09. 2022)
53. Рябкіна О. О. Використання творів живопису на уроках історії. методичні рекомендації. *Історія та правознавство*. 2005. № 16/18. С. 14–18.
54. Сверстюк Є. Шістдесятники і Захід. Київ: Знання, 1993. 256 с.
55. Сколота З.Н. Сучасне мистецтво: форми та технології. *Молодий вчений*. 2013. № 11. С. 852-856.
56. Секо Я . Шістдесятники: у полоні поняттєвих конструкцій. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць*. Тернопіль, 2013. С. 28–40
57. Смирна Л . Століття нонконформізму в українському візуальному мистецтві. Київ, 2017. 480 с.
58. Стрельський В. І. Образотворчий матеріал як історичне джерело. *Вісник Київського держ. університету. Серія історії та права*. Київ, 1967. № 8. С. 95–100.
59. Сухомлинський В. Сто порад учителеві. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 2. 654 с.
60. Тарнашинська Л. Б. Плеяда нескорених: Алла Горська. Опанас Заливаха. Віктор Зарецький. Галина Севрук. Людмила Семикіна. Київ, 2011. 200 с.
61. Терлецька Л. Про методи арт-терапії. *Психолог*. 2002. № 5. С. 26.

62. Уліщенко А. Б. Методика викладання художньої культури в загальноосвітніх навчальних закладах: сучасні пріоритети. *Культура України*. Вип. 38. Харків: ХДАК, 2012. С. 40 – 48.
63. Цвікальська Г.О. Література і мистецтво в шкільному курсі нової історії. Київ: Радянська школа, 1978. 110 с.
64. Цимбалюк Н. М. Інтеграція культурно-мистецької освіти у європейський культурний простір: основні показники та напрямки розвитку. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. № 4. С.25-31
65. Чорновіл В. Твори в десяти томах. Т. 3. Київ: Смолоскип, 2006. 976 с.
66. Щолокова О. П. Мистецька освіта у контексті сучасних наукових досліджень. *Професійно-художня освіта України: збірник наукових праць*. Київ: Черкаси : Черкаський ЦНТЕІ, 2007. Вип. 4. С. 12–16. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/4957/1/rxo4.pdf> (дата звернення : 15.09.2022).
67. Ярош Н. В. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках суспільствознавства у загальноосвітніх школах України (60-70 рр. ХХ ст.) *Історія та географія*. Харків, 2011. Вип. 42. С. 87-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ist_2011_42_21 (дата звернення: 20. 04. 2022)
68. Arnheim R. *Art and Visual Perception*. University of California Press, 1954. 408 p.
69. Barnett S. *A Quick Guide to Writing About Art*. Addison-Wesley Educational Publishers, 10th Edition, 2011. URL: [https://ewikiuk.top/wiki/ISBN_\(identifier\)](https://ewikiuk.top/wiki/ISBN_(identifier)) (дата звернення: 03. 05. 2022)
70. Cohn N. Visual Narrative Structure. *Cognitive Science*. 2013. Vol. 34. P. 413–452.
71. Dewey. J. *Art as experience*. New York: The Berkley PublishingGroup. 1958. 19 p. URL: <https://sites.evergreen.edu/danceasart/wp-content/uploads/sites/124/2015/09/Art-as-Experience-ch.1.pdf> (дата звернення: 03. 09. 2022)

72. Eisner. E. W. The arts and the creation of mind . New Haven: Yale University Press. 2008. 273 p. URL:http://mehrmoammadi.ir/wp-content/uploads/2019/10/Elliot_W_Eisner_The_Arts_and_the.pdf (дата звернення: 13. 08. 2022)
73. Emmison M., Smith P. Researching the Visual: Images, Objects, Contexts and Interactions in Social and Cultural Inquiry. London: Thousand Oaks, 2007. 9 p. URL: <https://www.socresonline.org.uk/5/4/emmison.html> (дата звернення: 03. 05. 2022)
74. Ferro M. The Use and Abuse of History. Or How the Past is Taught to Children. London. 2003. 124 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203425701/use-abuse-history-marc-ferro> (дата звернення: 03. 05. 2022)
75. Gurney J. Imaginative Realism: How to Paint What Doesn't Exist. Paperback. 2009. 224 p. URL : <https://www.goodreads.com/book/show/6886931-imaginative-realism> (дата звернення: 14. 05. 2022)
76. Koski, M. Color, color, where are you, color?. New York Mills, MN: Trellis Publishing, Inc. 2004. 118 p. URL: https://digitalcommons.hamline.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5228&context=hs_e_all (дата звернення: 10. 10. 2022)
77. Parks J. A. Universal Principles of Art. 100 Key Concepts for Understanding, Analyzing, and Practicing Art. Rockport Publishers. 2014. 208 p. URL: <https://www.perlego.com/book/2064377/universal-principles-of-art-100-key-concepts-for-understanding-analyzing-and-practicing-art-pdf> (дата звернення: 06. 07. 2022)
78. Pollock G. Encounters in the virtual feminist museum : time, space and the archive. New York: Routledge, 2007. 34 p. URL: <https://www.thefreelibrary.com/Encounters+in+the+Virtual+Feminist+Museum%3A+Time%2C+Space+and+the...-a0214895692> (дата звернення: 06. 04. 2022)
79. Robinson K. Out of Our Minds: Learning to Be Creative. London: John Wiley & Sons, 2001. 4 p.

URL:https://www1.fox.com/out_of_our_minds_learning_to_be_creative_pdf.pdf

(дата звернення: 03. 04. 2022)

80. Treherne M. Analysing Paintings. Analysing paintings acknowledgements. URL : <https://ahc.leeds.ac.uk/analysing-paintings> (дата звернення: 01. 11. 2022)

IV. Матеріали конференцій

81. Власюк Т. В. Історія зображення предметного світу. *Матеріали всеукраїнської науково - практичної конференції, до 40-річчя заснування Дитячої художньої школи Херсонської міської ради* (м. Херсон, 17 березня 2020 р.). Херсон: Графіка, 2020. С. 243-246.

82. Гоулман, Д. Емоційний інтелект .Харків.: Віват, 2019. 512 с. URL: <https://libsumy.com/goulman-d-emotsijnyj-intelekt/> (дата звернення: 23. 06. 2022)

83. Зарицька В. В. Розвиток емоційного інтелекту в контексті компетентнісно спрямованої освіти. *Компетентнісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28 квітня 2011 року)*. Київ : Ін-т сучасн. підр, 2011. 92 с.

84. Ісаєвич Я. Д. Рукописна і стародрукована книга. *Міжнародна наукова конференція (XII Федор. семінар)* (Львів, 23 - 25 квітня 2004 р.). Львів, 2004. 160 с.

85. Козій В. Г. Емоційно-чуттєвий компонент в образотворчому мистецтві. *Матеріали всеукраїнської науково - практичної конференції, до 40-річчя заснування Дитячої художньої школи Херсонської міської ради* (м. Херсон, 17 березня 2020 р.). Херсон: Графіка, 2020. С. 96-99.

86. Костова О. В. Місце і роль ілюстрації в розвитку творчої активності дітей. Розвиток творчої компетентності учнів мистецьких шкіл. Від традицій до інновацій. *Матеріали всеукраїнської науково - практичної конференції, до 40-річчя заснування Дитячої художньої школи Херсонської міської ради* (м. Херсон, 17 березня 2020 р.). Херсон: Графіка, 2020. С. 99-105.

87. Кудрявцева Н. О. Особливості художнього сприйняття та формування емоційної сфери дитини. *Матеріали всеукраїнської науково - практичної конференції, до 40-річчя заснування Дитячої художньої школи Херсонської міської ради* (м. Херсон, 17 березня 2020 р.). Херсон: Графіка, 2020. С. 271-275.

88. Кузнецова О. І. Можливості мистецької школи в розвитку емоційного інтелекту учнів. *Матеріали всеукраїнської науково - практичної конференції, до 40-річчя заснування Дитячої художньої школи Херсонської міської ради* (м. Херсон, 17 березня 2020 р.). Херсон: Графіка, 2020. С. 105-108.

89. Ладиченко Т. В. Формування історичного мислення в процесі вивчення курсу всесвітньої історії в школі. *Розвиток історичного мислення як засіб формування особистості, її інтелекту та творчих здібностей: праці Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Одеса, 7–10 грудня 1999 р.). Одеса: Асторпринт, 1999. С. 108.

90. Латіфова Н. Г. Формування та розвиток компетентностей учнів через сприймання творів декоративно-прикладного мистецтва. *Матеріали всеукраїнської науково - практичної конференції, до 40-річчя заснування Дитячої художньої школи Херсонської міської ради* (м. Херсон, 17 березня 2020 р.). Херсон: Графіка, 2020. С. 142-146.

91. Леонідова С. О. Розвиток емоційного інтелекту учнів мистецьких шкіл в процесі формування творчої особистості. *Матеріали всеукраїнської науково - практичної конференції, до 40-річчя заснування Дитячої художньої школи Херсонської міської ради* (м. Херсон, 17 березня 2020 р.). Херсон: Графіка, 2020. С. 114-118.

92. Мазур Б. М. Вплив цифрових технологій на сучасне мистецтво. *Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції.* (м. Київ, 31 травня 2021 року). Київ: Видавничий центр КНУКіМ, 2021. С. 337-339.

93. Макаруч О. Арт-педагогіка як інноваційна технологія особистісно орієнтованого навчання та виховання. *Художні практики початку XXI століття: новації, тенденції, перспективи: збірник наукових праць*. Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва та дизайну імені Михайла Бойчука. Київ, Випуск 1. 2019. С. 6-11.

94. Мартинюк С. В. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання. *Досвід, тенденції, перспективи : матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції* (Тернопіль, 5 квітня 2019 р.). Тернопіль, 2019. С. 53–56.

95. Ржечицька С. Культурно-мистецька освіта в Україні: основні завдання. *Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір. Матеріали IV міжнар. наук. конф. молодих вчених, аспірантів та магістрів. (Київ, 3-4 лист. 2020 р.)*. Київ: НАКККіМ, 2020. С. 66-67.

96. Цугорка О. П. Мистецька культура в умовах цифрових технологій. *Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Київ, 31 травня 2021 року)*. Київ: Видавничий центр КНУКіМ, 2021. С. 359-361.

V. Сторінки з веб-сайтів

97. Діджиталізація і токенизація мистецтва: вплив NFT на арт-ринок. *Культура і креативність. Веб. Сайт. URL: <https://www.culturepartnership.eu/ua/article/d%D1%96djital%D1%96zats%D1%96ya-%D1%96-token%D1%96zats%D1%96ya-mistetstva-vliv-nft-na-art-rinok>* (дата звернення: 10. 10. 2022)

98. Любич В. Розвиток емоційного стану дитини засобами образотворчого мистецтва на основ духовних засад. Освітній портал. Веб. сайт. URL: <https://urok-ua.com/rozvitokemotsiynogo-stanu-ditini-zasobami-obrazotvorc-hogo-mistetstva-na-osnoviduhovnih-zasad> (дата звернення: 03. 02. 2022).

99. Померла українська художниця-шістдесятниця Любов Панченко. Укрінформ. Веб. сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3471780-pomerla-ukrainska-hudoznicasistdesatnica-lubov-panchenko.html> (дата звернення: 02. 11. 2022)

100. Радник Зеленського: Цифровізація країни має бути комплексною, а не точковою. Укрінформ. Веб. сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2715607-ukraina-mae-ruhatisa-dopovnego-perehodu-na-cifrovi-tehnologii-radnikzelenskogo.html> (дата звернення 16.03.2021).

101. Leonardo Da Vinci Machines AR. Найцікавіші винаходи Леонардо да Вінчі і технології доповненої реальності. Сучасні освітні технології. Веб. сайт. URL: <https://educationpakhomova.blogspot.com/2020/02/leonardo-da-vinci-machines-ar.html> (дата звернення: 08. 10. 2022)

102. Якби відомі українські історичні постаті стали модниками у 2020 році: Назар Дубів одягнув класиків у сучасний look. NewsMaker. Веб. сайт. URL: <https://newsmakers.com.ua/yakby-vidomi-ukrayinski-istorychni-postati-staly-modnykamy-u-2020-rotsi-nazar-dubiv-prymiryv-suchasnyj-look-na-klasykah-foto/> (дата звернення: 08. 10. 2022)

VI. Підручники і посібники

103. Войцехівська І. Н., Калакура Я. С., Павленко С. Ф. Історичне джерелознавство. Київ: Либідь, 2002. 102 с.

104. Власов В. С. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД, 2019. 256 с.

105. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посібник для вчителів. Харків: Веста. Видавництво «Ранок», 2006. 256 с.

106. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта Україною 2008. 274 с.

107. Подольська Є. А. Культурологія: навч. посіб. для студ. ЗВО / Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар, К. А. Іванова. Харків: Видавництво НФаУ: Золоті сторінки, 2003. 247 с.

108. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с. URL: <https://bohdan-books.com/upload/iblock/560/560fc615be7f2c4f530c49a60f4b5fc4.pdf> (дата звернення: 03. 05. 2022)
109. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ: Академія, 2002. 528 с.
110. Цвікальська Г.О. Естетичне виховання на уроках історії. Посібник для вчителів. Київ: Радянська школа, 1963. 260 с.
111. Щолокова О.П. Методика викладання світової художньої культури. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 288с.
112. Щупак І. Я. Історія України: підручник для 8 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : УОВЦ «Оріон», 2021. 224 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Пам'ятка для аналізу творів живопису

Джерело: власна розробка.

Додаток Б

Пам'ятка для критичного аналізу творів живопису

Джерело: власна розробка.

Картина В. Зарецького «А ми тую червону калину та й підіймемо»,
1989 рік.

Джерело: URL:

<http://museumlit.org.ua/%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%B>. (дата звернення:
08.09.2022 р.)

Гіпотетичний портрет гетьмана, створений за допомогою криміналістів, від проекту «Україна. Повернення своєї історії»

Джерело: URL: https://novynarnia.com/wp-content/uploads/2019/03/Gipotetichniy-portret-getmana-stvoreniy-za-dopomogoyu-kriminalistiv-vid-proektu-Ukrayina.-Povernennya-svoyeyi-istoriyi-_1.jpg (дата звернення: 10. 05 2022 р.)

3D - реконструкція печери Альтаміра

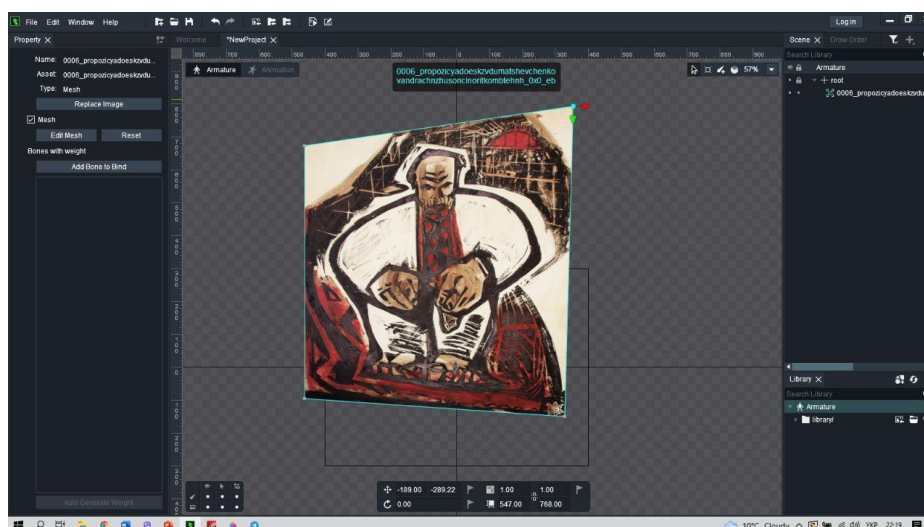
Джерело: URL: https://www.mozaweb.com/uk/Extra-3D_sceni-Pechera_Altamira-389181 (дата звернення: 07. 06. 2022 р.)

Приклад GAN - технології. Reface портрету Б. Хмельницького

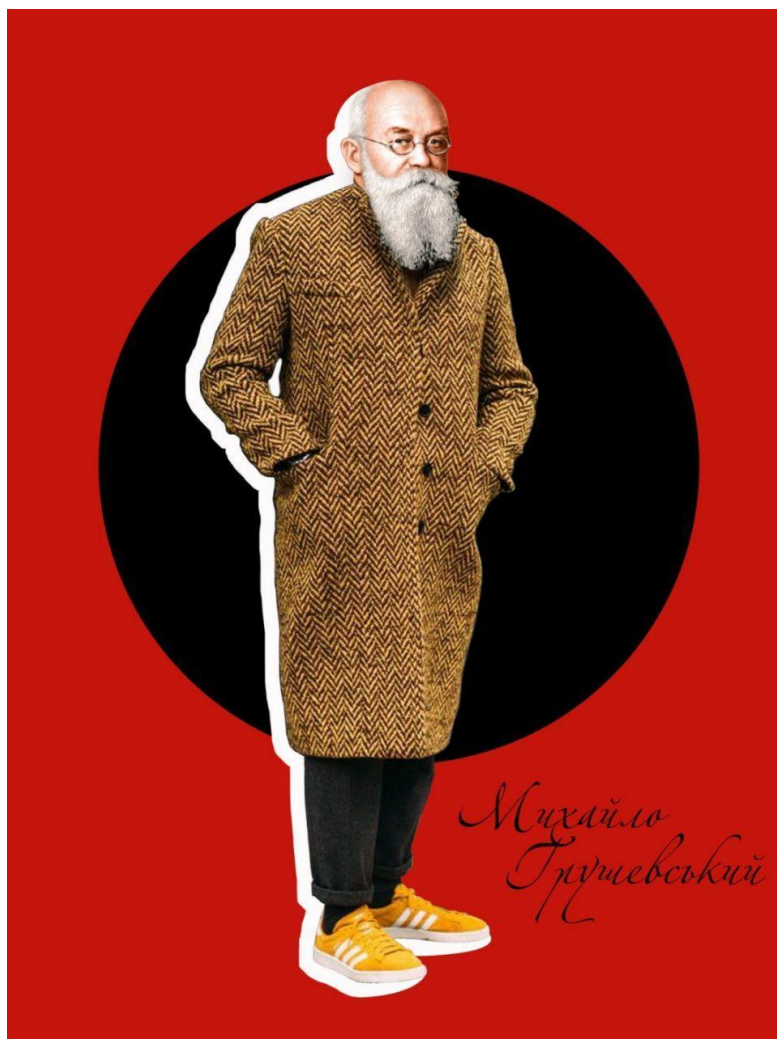
Джерело: URL: https://video.xx.fbcdn.net/v/t42.1790-2/154247035_914234606061639_2206526430628738096_n.mp4?_nc_cat=103&ccb=1- (дата звернення: 10. 11. 2022 р.)

Приклад 2D анімації. Додаток DragonBones.

Джерело: власна розробка.

Н. Дубів, ребрендинг історичної постаті - М. Грушевський

Джерело: URL: <https://prm.ua/modniy-shevchenko-ta-grushevskiy-v-zhovtih-kedah-yak-bi-zaraz-viglyadali-veliki-ukrayintsi/> (дата звернення: 12. 09. 2022 р.)

Приклад стікерів на тему живопис

Джерело: URL: <https://pin.it/OKPUNvG> (дата звернення: 05. 07. 2022 р.)

Приклад доповненої віртуальної реальності на основі робіт Леонардо
да Вінчі

Джерело: URL:

<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.dmatsokin.vinci1> (дата
звернення: 06. 08. 2022 р.)

А.Горська, О.Заливаха, Л.Семикіна, Г.Севрук, Г.Зубченко ескіз вітража
«Шевченко. Мати» в Київському університеті, 1964 р.

Джерело: URL: <https://wisecow.com.ua/mistecztvo/zhinochi-imena-v-mistecztvi/alla-gorska.html> (дата звернення: 13. 05. 2022 р.)

М. Приймаченко «Атом», 1986 рік. Цитата з зворотнього боку картини
«Господін Рейган, На цю картину подивися і удумайся, яка ця Атом важка і
тяжоло і нерозумна.»

Джерело: URL: <https://artes-almanac.com/maria-prymachenko/> (дата
звернення: 07. 09. 2022 р.)

Пам'ятник О. Заливасі у Івано-Франківську

Джерело: URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2352575-u-frankivsku-vidkrili-pamatnik-hudozniku-zalivasi-akij-pereziv-golodomor.html>

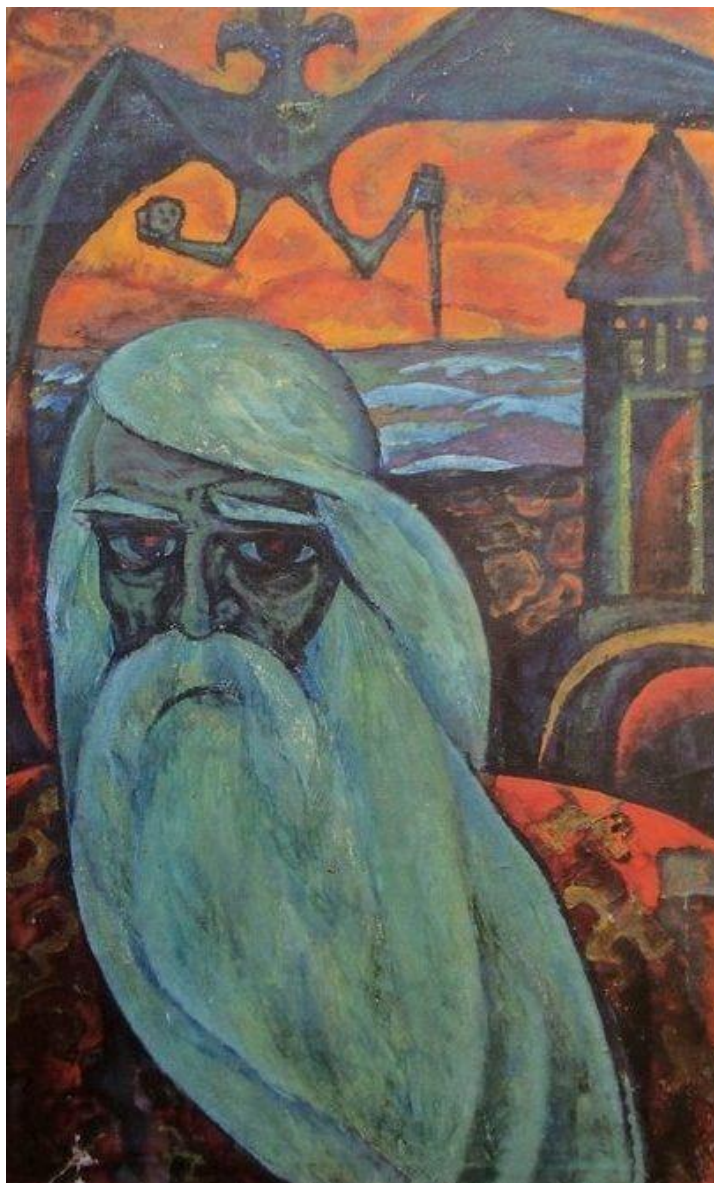
(дата звернення: 08. 08. 2022 р.)

Протокол обшуку в художника Опанаса Заливахи від 28 серпня 1965 р.

Джерело: Електронний архів українського визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/29535> (дата звернення 08. 08. 2022 р.)

О. Заливаха «Калнишевський»

Джерело: URL: <https://sverediuk.com.ua/hudozhnik-shistdesyatnik-opanas-zalivaha/> (дата звернення 08. 08. 2022 р.)

Стрій від Людмили Семикіної, шляпка — авторства Любові Панченко.

Джерело: Музей шістдесятництва. URL:
<https://marieclaire.ua/uk/obshhestvo/spadshhina/lyudmila-semikina-aristokratichnist-stilyu> (дата звернення: 10. 08. 2022 р.)

Додаток У

Зруйнований будинок Любові Панченко у Бучі

Джерело: Світлина С. Розуменко. URL:

<https://www.google.com/amp/s/suspilne.media/amp/231600-u-buci-okupanti-zrujnuvali-budinok-hudoznici-sistdesatnici-lubovi-panchenko/>

(дата звернення: 11. 10. 2022 р.)

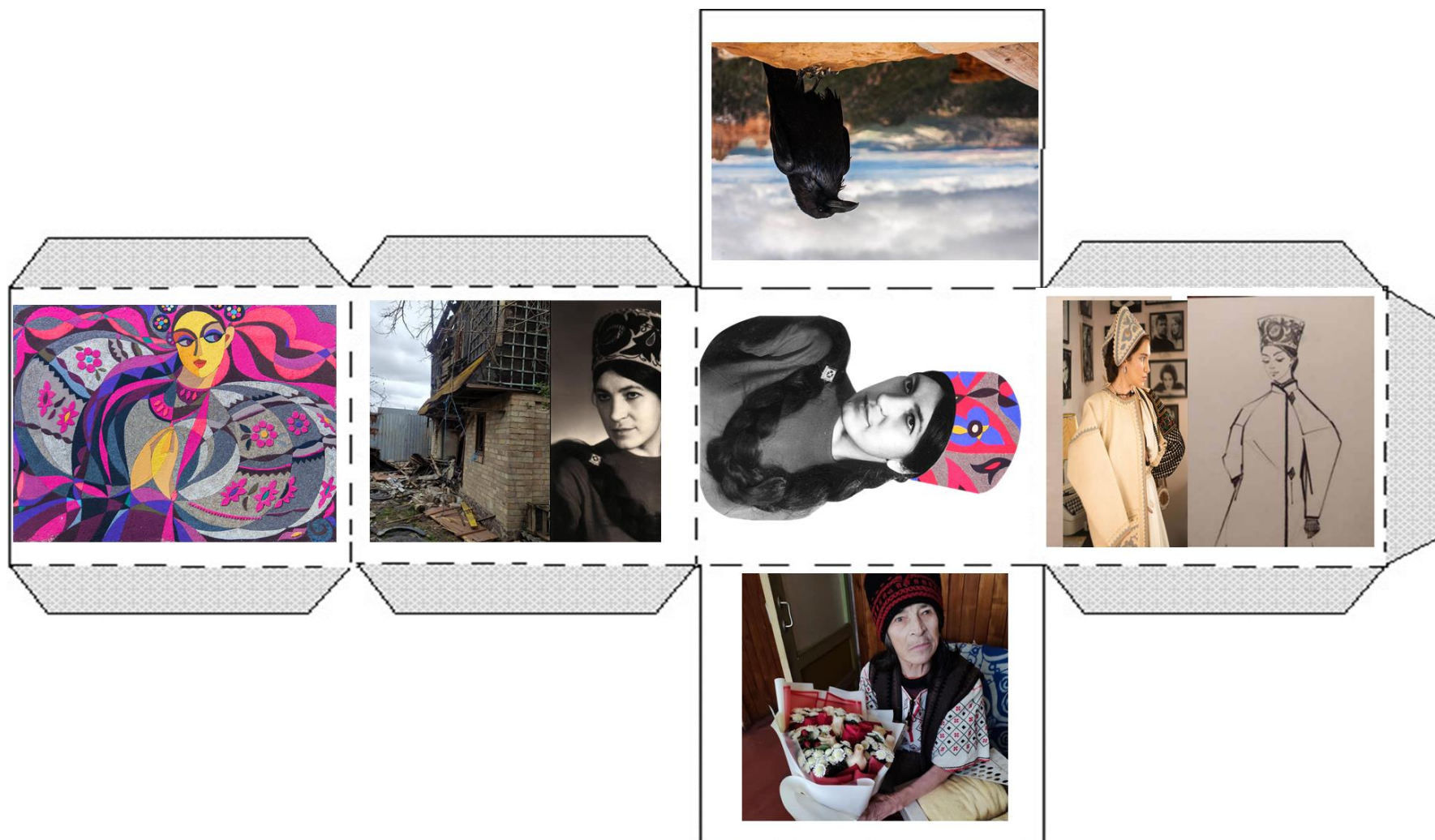
Додаток Ф

Анімаційно-мистецький проєкт про українських художниць-шістдесятниць. Інтерактивний квест.

Джерело: URL: <https://bigggidea.com/project/60-vtracheni-skarbi/#> (дата звернення: 10.09. 2022 р.)

«Художник в коробці»

Джерело: власна розробка.

В. Кушнір «Емансипація», 1989 р.

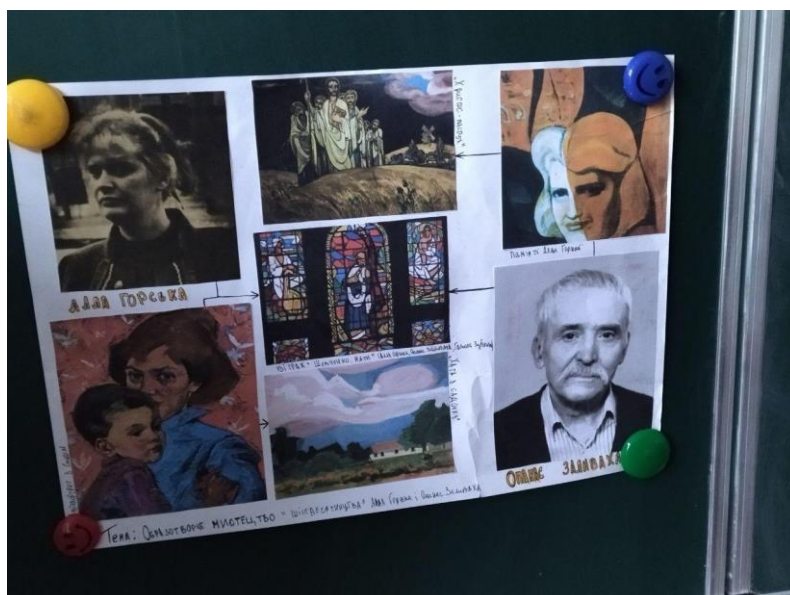
Джерело: URL: http://www.archive-uu.com/ua/profiles/veniamin-kushnir/catalog/tvori-ostann-ogo-periodu_kushnir/picture/emansipaciya_ (дата звернення: 10. 09. 2022 р.)

В. Кушнір «Автопортрет зі свічкою», 1991 р.

Джерело: http://www.archive-uu.com/ua/profiles/veniamin-kushnir/catalog/tvori-ostann-ogo-periodu_kushnir/picture/avtoportret-zi-svichkoju_ (дата звернення: 10. 09. 2022 р.)

Ілюстрований постер «Художники-шістдесятники»

Джерело: з особистого архіву.